

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ühiskonna ja Infoprotsesside analüüs

Kaspar Kirt

Meediaõpetuse kursuse läbinud 12. klassi õpilaste võimekus infokorratuse tuvastamisel

Magistritöö

Juhendaja: Sten Torpan, MA

Juhendaja: Maia Klaassen, MA

Tartu 2025

SISUKORD

SISUKORD	1
SISSEJUHATUS	3
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE	6
1.1. Infokorratuse definitsioon	6
1.2. Meediahariduse vajalikkus	9
1.2.1. Meediaõpetus Eestis	11
1.3. Erinevad infokorratuse levitamise meetodid/strateegiad	13
1.3.1. Valeväited ja valeandmete esitamine	14
1.3.2. Kirsikorjamine	15
1.3.3. Vale tasakaal	16
1.3.4. Dehumaniseerimine ja demoniseerimine	18
1.3.5. Süvavõltsingud	19
1.3.6. Ajalooline revisionism	21
2. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED	23
3. MEETOD	24
3.1. Uurimismeetodid - intervjuu kava, valim ning temaatiline analüüs	24
3.2. Diferentseeritud informeerituse mudelil loodud praktiline ülesanne	26
3.3. Eetilised kaalutlused ja uuringu piirangud	29
4. TULEMUSED	30
4.1. Uuringus osalevate abiturientide meediatarbimine	30
4.2. Meediaõpetus koolis	31
4.3. Abiturientide kokkupuuted infokorratusega	34

4.4. Kogemused väärinfo uskumise ja selle teadvustamise osas	38
4.5. Noored ja faktide kontrollimine	39
4.6. Usaldusväarsuse tunnused noorte vaatepunktist	41
4.7. Praktilise ülesande tulemused	43
5. ARUTELU	50
5.1. Moodustunud valimile koolides pakutav meediaõpetus	50
5.2. Noorte kokkupuuted infokorratusega	52
5.3. Praktilise ülesande analüüs	53
5.4. Piirangud ja edasised uurimisvõimalused ning tulemuste rakendatavus	55
KOKKUVÕTE	57
SUMMARY	59
Kasutatud kirjandus	61
LISAD	72
Lisa 1. - Intervjuu kava	72
Lisa 2. - Informeerituse skoori valemit illustreeriv tabel	73
Lisa 3. - Praktilise ülesande jaoks väited	73
Lisa 4. - Intervjuu sissejuhatus	74

SISSEJUHATUS

Magistritöös käsitlen Eesti 12. klassi õpilaste võimekust tuvastada infokorruptust. Kuna infokorruptusega kokkupuuted on noortel sagedased, siis on vaja teada saada, kas nende meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva informatsioonile levitud infokorruptuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla. Teema on aktuaalne, kuna noored on aktiivsed sotsiaalmeedia tarbijad ning nende platvormide kasutajad puutuvad kokku suurel hulgal infokorruptusega (Tomassi et al., 2024). 2023. aasta uuring näitab, et USA-s elavad teismelised veedavad keskmiselt 4.8 tundi päevas sotsiaalmeedias, saades seal suhelda kaaslastega, tarbida uudiseid, vaadata videoid jne (Statista, 2023). Eestis kasutavad noored vanusevahemikus 16-24 99.6% noortest internetti (Statistikaamet, 2024). See tähendab, et noored on pidevalt otseselt mõjutatavad arvamusiidritest, sotsiaalmeedia mõjutajatest, brändidest ning vahel ka ekstremistlikest gruppidest (Media Literacy Policy Report, 2020). Üheks võimalikuks lahenduseks on meediapädevus, mis hõlmab endas muuhulgas ka võimekust infot analüüsida ja hinnata (Livingstone, 2004). Näiteks Usman et al. (2022) Indias läbiviidud uuring näitas, et meediapädevad õpilased suutsid valeinfot tuvastada ja analüüsida lihtsamini kui ebapädevad.

Töös kasutan peamiselt terminit infokorruptus (*Information disorder*), mida defineeritakse kui kahjuliku või väärinformatsiooni katuserminina, jagunedes eesti keeles väär-, des- ja kuriinfoks (Wardle ja Derakhshan, 2017). Infokorruptusel on mitu negatiivset efekti ühiskonnale, sealhulgas: suurendab erinevate gruppide polariseerumist, vähendab avalikku usaldust riiklikesse, institutsioonidesse ning suurendab ideoloogilisi lõhesid (Pérez-Escobar et al., 2023). Väärinfo mõjutab inimeste reaalsustaju eriti poliitikas, muutes inimesi emotsionaalsemaks seetõttu ka vähem kriitiliseks infole, mida nad tarbivad (Firdaus et al., 2024). See omakorda mõjutab inimeste võimekust täita informeeritult demokraatlikke kodanikukohustusi (Guo et al., 2019).

Sotsiaalmeedia võimaldab levitada väärinfot kiiremini, kui kunagi varem. Probleemi süvendab ka organiseeritud väär- ja kuriinformatsiooni levitamine nagu seda teeb Vene Föderatsioon Vene-Ukraina konfliktis (Pierri et al., 2023). Sotsiaalmeedia platvormil X läbi viidud uuringud näitavad, et väärinfo on keskmiselt kuus korda kiirem võimalus jõuda 1500 inimeseni kui tõesel informatsioonil (Grinberg et al., 2019). Infokorratuse levikut ja mõju aitab vähendada meediapädevus (Dame Adjin-Tetty, 2022) Meediapädevus (MIL - *Media and Information Literacy*) on tänapäeval oluline oskus, hõlmates endas võimekust eristada usaldusväärseid allikaid, mõista info konteksti ning hinnata selle mõju endale ning ühiskonnale (Jones, 1980). Meediapädevuse ja kriitilise mõtlemise arendamine on oluline osa infokorratuse leviku piiramisel (Mais, 2023).

Kiievi ülikoolis viidi läbi uuring gümnaasiumi õpilaste seas, uurides nende vastupanuvõimet infokorratusele. Küsimusele, kas õpilased mõistavad, et infokorras võib ohustada globaalset turvalisust, vastas “jah” ning “pigem jah” 94% õpilastest. Hoolimata sellest, väitsid 18% õpilastest, et nad ei ole kunagi kokku puutunud infokorratusega ning 44% ei suutnud välja tuua ühtegi näidisjuhtumit. Autorid järeldasid, et noorte ettevalmistus väärinfo tuvastamiseks on puudulik. Peamiseks põhjuseks on ebaühtlane ja süsteemitu lähenemisviis meediaõpetusele (Astafieva et al., 2023). Horvaatias asuvas Zagrebi Kaitse ja Riikliku Turvalisuse Ülikoolis uuriti tudengite võimekust tuvastada väärinformatsiooni. Valimile näidati 48 uudiste artiklit, millest 32 sisaldasid väärinformatsiooni ning ülejäänud olid tõesed. 58.4% informatsioonist hinnati korrektselt kas tõseks või vääraks (Trzun et al., 2024).

Sellised uurimusi on tehtud muudes riikides, kuid Eesti kontekstis napib. Oma magistritööga soovin teada saada, kas abiturientide meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva informis levinud infokorratuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla. Teadmine annab ülevaate selle kohta, kas ja mil määral valimi moodustanud noorte hariduslik ettevalmistus on selleks piisav ning kas infokorratuse käsitlemist tuleks haridusprogrammis ühtlustada või tugevamalt esile tõsta.

Minu magistritöö koosneb neljast peatükist. Kõigepealt annan ülevaate infokorratusest, meediahariduse vajalikkusest ning Eesti koolidele koostatud meediapädevust arendavatest kursustest. Seejärel tutvustan erinevaid väärinfo levitamise strateegiaid ning seon need Eesti Päevalehe (edasi EPL) faktikontrollidest selgunud väärinfo juhtumitega. Teises peatükis sõnastan uurimise eesmärgid ja küsimused, millele järgneb ülevaade uurimismeetodist ja valimi

moodustamisest. Mille alla kuulub ka intervjuukava ning praktilise ülesande ülesehitust. Neljandas peatükis teen põhjaliku ülevaate uurimistulemustest, kasutades intervjuude analüüsiks temaatilist sisuanalüüsi ning praktilise ülesande tulemuste analüüsiks Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelit. Viimases peatükis seon varasemad teoreetilised teadmised töös saadud tulemustega ning vastan seatud uurimisküsimustele ja eesmärkidele.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Informatsiooni fabrikatsioon ei ole midagi uut, kirjutavad Julie Posetti ja Alice Matthews (2018) oma artiklis “*A short guide to the history of “fake news” and disinformation*”. Infokorratus ning propaganda on olnud inimestevahelises suhtluses kui mitte varem, siis alates Vana-Rooma ajast. Üks esimesi teadaolevaid uudistega seotud väärinfo skandaale toimus 1835. aastal. “*The Great Moon Hoax*”, mis algas kui *New York Times* avaldas kuus artiklit, et on avastatud elu Kuul. 20 sajandil leiutati raadio, mis kiirendas ja lihtsustas väärinfo ja propaganda levikut veelgi enam (Posetti ja Matthews, 2018). 20. sajandi esimese poole autoritaarsete režiimide esiletõusul kasutati raadiot propaganda levitamiseks, mille abil suudeti mõjutada ka kõige kaugemates küldes elavate inimeste mõttemaailma (Aslan, 2017). Viimaseks arenguks on saanud internet, sotsiaalmeedia ning tehisaru. Arvutuslik propaganda, riiklikult rahastatud propaganda ja väärinfo organisatsioonid, troliarmeed ning *botid* manipuleerivad nii tekste, ametlikke veebilehti kui ka audio-visuaalseid faile, muutes informatsioonis orienteerumise üha keerulisemaks (Posetti ja Matthews, 2018). Järgnevalt annan ülevaate infokorratuse teoreetilisest taustast ning meediahariduse vajalikkusest ning mõjust.

1.1. Infokorratuse definitsioon

Kui mainitakse väärinformatsiooni, siis tihti viidatakse infole, mis võib olla väär või loodud eksitama. Mõnel juhul on väärinfo loodud petma ja levima teisel juhul mainitakse tahtlikku või tahtmata jagamist (Treen et al., 2019) Oma töös kasutan täpsemaks infokorratuse defineerimiseks Wardle ja Derakshani (2017) käsitlust ning kasutan eestikeelseid tõlkeid infokorratuse mõistete töögrupilt (Tamm, 2022). Desinformatsioon (*disinformation*) viitab kinnitatud valele või eksitavale sõnumile, mis on loodud, esitatud ja jagatud mingil kasueesmärgil või avalikkuse eksitamiseks. Väärinfo ei ole soovitatav termin desinformatsioonile viitamiseks. Pahatahtlikku infot sisaldav sõnum, mida jagatakse kahju tegemise eesmärgiga, nimetatakse väärinformatsiooniks (*misinformation*). Viimaseks, kuriinformatsioon (*malinformation*), on pahatahtlikul või kasu

eesmärgil jagatud tõene või lekitatud info (Wardle ja Derakhshan, 2017). Kuna töös ei kasuta ühtegi näidet kuriinfost ning kuna väär- ja desinformatsiooni tähistamiseks ei ole eesti keeles head katustermiini, kasutan selles töös termini „infokorratus“, viidates nii väär- kui ka desinformatsioonile, ent mitte kuriinfole.

Infokorratuse levimise ja toimimise uurimisel on olulised sõnum, interpreteerija ja agent. Agent on see, kes loob, töötleb ja jagab sõnumit. Sõnum, mida saab määratleda nelja karakteristikuga abil: provotseerib emotsionaalset reaktsiooni, omab mõjukat visuaalset komponenti, tugeva narratiiviga ning seda korratakse. Sõnum võib esineda verbaalselt, tekstina, pildina või audiona, mida tarbib interpreteerija (Wardle ja Derakhshan, 2017). Interpreteerija seob sõnumi oma olemasolevate narratiivide, uskumuste ja kontekstiga (Wilson ja Maceviciute, 2022). Selle töö raames on uuringus osalevad 12. klassi õpilased interpreteerijad ning mina koondan ja loon tõesed ja valed sõnumid, olles agendi rollis.

Väärinformatsiooni tootmise ja levitamise põhjused on mitmeid. Need võivad olla nii majanduslikud, mainega seotud kui ka poliitiliste ja ideoloogiliste agendadega (European Commission, 2022). Kõige muu hulgas, mainib Fallis (2024), kasutatakse infokorratuse levitamiseks: riiklikku propagandat, fabritseeritud pilte, võltsitud dokumente ning kaarte, internetipettuseid, võltsitud veebilehti ja ka manipuleeritud *Wikipedia* lehti. Väärinformatsioon tekitab laialdast kahju nii emotsionaalselt, rahaliselt kui ka füüsiliselt. Näiteks, kui interpreteerijat on valeinfoga suunatud tegema halbu investeeringuid või eksitatud meditsiiniliste faktidega ning sellest tulenevalt on tervisehüde süvenenud. Lisaks vähendab infokorratus inimestevahelist usaldust, rakendades võimekust efektiivselt üksteisega adekvaatset infot jagada (Fallis, 2014). Oht informatsiooni kvaliteedile on kasvanud tänu aina efektiivsemaks muutuvatele informatsioonisüsteemidele (nagu näiteks sotsiaalmeedia platvormid), mis lubavad inimestel luua ja jagada eksitavat informatsiooni (Hancock, 2007). Ebatäpne informatsioon ehk väärinfo võib inimesi eksitada, kuid seda pole tahtlikult jagatud ning see võib tuleneda ausast eksimusest, ükskõiksusest või alateadlikust kallutusest (Fallis, 2014).

Vene Föderatsioon on korduvalt püüdnud destabiliseerida Lääne ühiskonda erinevate infooperatsioonide kaudu (Rasheed, 2024). Samuti on ka Venemaa mõjutustegevused kõrgkoolides tavaline praktika. Peamiseks eesmärgiks on levitada paremääruslikku demokraatiavastast ideoloogiat läbi ksenofoobia, vilistilisuse ja paranoia (Long ja Connell, 2022). Sellise tegevuse

paremaks mõistmiseks defineerib Ameerika Ühendriikide Sisejulgeoleku osakond (DHS) mõjutustegevust kui FIMI (*Foreign Information Manipulation and Interference*, ehk välisriikide teabemanipulatsiooni ja sekkumist). “Välisriikide valitsuste või osaliste pahatahtlikud tegevused, mille eesmärk on külvata lahkkelisid, manipuleerida avalikku diskussiooni, diskrediteerida valimissüsteemi, kallutada poliitikakujundamist või häirida turge, et õõnestada Ameerika Ühendriikide ja nende liitlaste huve” (Berzina ja Soula, 2020). Austraalia endine peaminister eristas välisriikide mõjutustegevust kui: “Me ei talu välisriikide mõjutustegevust, mis on mingilgi moel varjatud, sunniviisiline või korrumppeerunud. See on piir, mis eristab legitiimset mõjutamist lubamatust sekkumisest“ (Turnbull, 2017).

Venemaa mõjutustegevuste nimekiri on pikk, nende hulgas ka riikide akadeemiliste, poliitiliste, majanduslike ja meediategelaste õõnestamine ning ärakasutamine, mõjutades muuhulgas ka noorte mõttemaailma (Rasheed, 2024). Ka Eestlaste poolt on selliseid juhtumeid dokumenteeritud. Kaitseliidu vabatahtlikest koosnev organisatsioon Propastop tegeleb Eesti-vastase propaganda paljastamisega inforuumis ning kirjutab muuhulgas ka Kremli-poolsest noorte mõjutamisest. Peale täiemahulise sõja algust Ukrainas on hakatud Vene poisse suunama 18-aastaseks saamisel kutseliseks sõjaväelaseks. Tüdrukutele sisendatakse vajadust saada paljulapselisteks emadeks. Koolitundidesse kutsutakse ka külla rindel sõdinud sõdureid. Samuti kirjutatakse erinevatest propagandistlikest koolitundudest. Näiteks: “Temaatilistes tundides “Vestlused olulisest” räägitakse patriotismist, multipolaarsest maailmast ja ajaloo võltsimisest” (Propastop, 2024a). Märtsis 2024 kirjutab Propastop rahvusvahelise ulatustega üritusest, mille abil meelitatakse venekeelseid noori kodumaale. Projekti nimi on “Tee koju”, mille eesmärk on “tuletada meelde” noortele Suurt Isamaasõda (Propastop, 2024b). Riigikaitse ja Julgeoleku Teadmistekeskuse juht Dimitri Teperiku intervjuus Propastopile seletas, nende eesmärgist aidata õpilastel tuvastada müüte, eksiarvamusi või sihilikku valeinformatsiooni Ida-Virumaa ja Eesti kohta. “Viimase kahe aasta vältel avastasime, et olukord on üsna murettekitav,” väitis Teperiku. Näiteks Eesti 20-aastane NATO liikmesus ei anna alust noortele liitlasvägede usaldamiseks, mille peamine põhjus on madalast teadlikkusest tulenev valelike müütide levik (Propastop, 2025). Teperiku intervjuust kumab meediahariduse olemasolu ja kvaliteedi vajalikkus.

1.2. Meediahariduse vajalikkus

Meediapädevus on õpetatav oskus, mida saab omandada läbi praktiliste interdistsiplinaarsete programmide (Aufderheide, 1993). Sonia Livingstone (2004) defineerib meediapädevust kui: “Võimekus ligi pääseda, analüüsida, hinnata ja luua sõnumeid mitmes erinevas kontekstis.” MIL-pädevus hõlmab endas operatsioonilisi oskusi (kaasaarvatud kodeerimine ja andmetöötlus), toimetamine ning organisatsiooniline (infos navigeerimine, selle sorteerimine, filtreerimine ja hindamine) (Frau-Meigs, 2014). Meediapädevuse definitsioon eeldab, et meedial on kaubanduslikud, poliitilised ning ideoloogilised motivatsioonid ja tagajärjed ning igal meediumil on oma ainulaadne esteetika ja kokkulepped. Eesmärk on inimeste harimine, luues teadlikke, autonoomseid kodanikke, kes seavad kahtluse alla saadud teabe, hindavad esteetikat, arendavad isesisvat sõnumi hindamise pädevust ning tunnevad end kompetentselt seda tehes. Seega, meediapädev inimene suudab dekodeerida, hinnata, analüüsida ning toota trüki- kui ka elektroonilisi meediavorme (Aufderheide, 1993).

Noored on aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad, saades sealt infot, arutades poliitiliste, sotsiaalsete, hariduslike ja eetiliste teemade üle. Tulenevalt nende veel arenevast kriitilisest mõtlemisest ja analüüsioskusest, on nad samuti keskmisest rohkem haavatavad propagandale ja desinformatsioonile, muutes nad kergeusklikumaks ja lihtsamini mõjutatavaks. Jätkusuutlik haridus varustab neid kriitiliste oskustega, mis aitab neil nii propagandat kui ka väärinformatsiooni tuvastada (Cernicova-Buca ja Ciurel, 2022).

Seda kinnitab ka Mokademi (2024) läbiviidud uuring, kus osalejad jaotati kolme gruppi ning neile anti erineval tasemel infokorratuse temaatilist õpetust. Esimene grupp kuulus üldise loengu infokorratusest, selle ära tundmisest ja reaalsetest näidetest. Teisele grupile tehti põhjalik ülevaade nii infokorratusest kui ka süvavõltsingutest ning nende tuvastamise meetoditest. Tulemused näitasid, et grupp, kes oli saanud süvavõltsingute kohta süvitsi mineva teoreetilise õpetuse, suutsid paremini tuvastada võltsitud sisu. Autor järeldas, et taustateadmised ja sihipärane meediaharidus on tõhusad vahendid infokorratuse vastu võitlemiseks (Mokadem, 2023). Sarnasele tulemusele jõuti ka Nigeerias, kus uuriti inimeste võimekust tuvastada COVID-19 kohta käivat väärinformatsiooni. Autor järeldas, et inimestel kellel on tajutav kompetents meediapädevuses, suudavad suurema tõenäosusega tuvastada infokorratust uudistes (Usman et al., 2022). Samateemaline uuring viidi läbi

ka Indias, mille jaoks töötati ja implementeeriti õppekava, mis käsitles väärinformatsiooni ning selle ära tundmist, valim koosnes 13 500 õpilasest. Analüüsi lõppedes järeldasid autorid, et õpilased suutsid teha vahet tõesel ning vääril informatsioonil paremini peale õppekava rakendamist. Lisaks leiti ka positiivse kõrvalmõjuna, et lapsevanemate väärinfo tuvastamise võimekus paranes paralleelselt laste oskustega (Amar et al., i.a). Ghanas läbiviidud uuringus, esitati valimile tõeseid ning vääri väiteid kahele eri grupile. Esimene grupp oli saanud infokorratuse tuvastamise õpetust ning teine ei olnud. Ilma treeninguta grupp suutis õigesti tuvastada 46.4% sõnumitest ning koolituse läbinud grupist suutis õigesti tuvastada 73,3% näidates märkimisväärset teoreetiliste teadmiste mõju väärinfo tuvastamisel (Dame Adjin-Tettey, 2022). Ülekordamisel on infokorratuse tuvastamisele samuti positiivne efekt (Al Zou'bi, 2022). Samalaadsetest tulemustest teatasid ka Melro ja Pereira (2019), väites, et meedia ja kommunikatsiooni eriala tudengitel oli palju suurem tõenäosus tuvastada väärinfot kui teistel. Põhjuseks on varasem kokkupuude ning sügavam arusaam meediaprotsessidega.

Melro ja Pereira (2019) grupiintervjuude tulemustest järeldati, milliste tegevuste abil võidelda väärinfo vastu. Muuhulgas pakuti välja faktikontrollid, parem allikate läbipaistvus ning kriitilise mõtlemise arendamine. Dame Adjin-Tettey mainis tulemustes ebausaldusväarsuse määrajateks allika kredibiilsus, ebapiisavad tõendid, tehnilised ebakõlad, klõpsulõksud ning kirjavead. Tkáčová (2021) leidis COVID-19 kriisi ajal uuringut läbiviies, et tunnused mida tema valim peab usaldusväärseks on järgmised: homogeensus, teabe atraktiivsus, vahetu ümbruse mõju (st usun sõbra või tuttava jagatud sõnumit), hetkeline tunne, et sõnum on tõene ning vastaja individuaalne hirmutunne ehk uudise sotsiaalne oht (Tkáčová, 2021).

Al Zou'bi (2022) järeldas, et peale esimest meediapädevuse õpetust kontrollib infot 70% valimist Google abil, 18% uurib millisest meediaallikast info pärineb, 7% kasutab kriitilist mõtlemist ning 5% ei osanud vastata. Peale edasist meediaõpetuse koolitust vastati, et 56% valimist kasutas infokorratuse tuvastamiseks Googlet, 21% kontrollisid meediaallikat, 16% kasutasid kriitilist mõtlemist ning 7% ei osanud vastata. Autor järeldab, et meediaõpetus parandas uuringus osalejate võimekust tuvastada infokorratust (Al Zou'bi, 2022). Melro ja Pereira (2019) jõudsid järeldustele, et tudengid kontrollivad infot harva, peamiselt vaid siis, kui see on seotud nende erialaga. Lisaks leiti, et enamus kommunikatsiooniteaduste tudengid suutsid uudiseartiklit võltsinguks tuvastada, autorid väitsid, et tõenäoliselt oli tegemist nende tudengite pideva kokkupuutega sellel teemal ning neil on ka paremad taustateadmised.

Li ja Wagner (2020) testisid kuidas inimesed tajuvad neile esitatud poliitilisi fakte diferentseeritud informeerituse mudeli meetodiga. Tulemustes kajastus, et valdav enamus valimist oli informeerimata. See tähendab, et nad ei oska kinnitada ega lükata ümber väite korrektsust. Mis viitab arvamuste loomisel poliitilise kallutatuse puudumisele. Valesti informeeritud isikuid esines vastajate seas vaid väike grupp. Kuid see grupp on tõrksam aktsepteerima fakte, mis ei käi kokku nende maailmavaatega. Seda isegi siis, kui neile esitleti samateemalist faktikontrolli artiklit. Li ja Wagner viitavad üsna suurele tõenäosusele, et poliitiliselt kallutatud valesti informeeritud isikud eiravad fakte, mis pole kooskõlas nende maailmavaatega. Faktikontrollid avaldavad suuremat mõju informeerimata inimestele, kes asendavad teadmatuse õigete teadmistega.

Meediapädevusel on seega infokorratuse äratundmisel oluline roll. Järgnevalt teen ülevaate Eesti haridussüsteemis pakutavatest meediaga seotud kursustest, mis aitavad mõista eesti noorte ettevalmistust.

1.2.1. Meediaõpetus Eestis

“...Õpilased mitte ainult ei tarbi meediat, vaid loovad ka ise selle sisu”, kirjutab Merilin Mändveer (2023) Õpetajate Lehes. Tänapäeval võib olla igas klassis järgmine populaarne sisulooja, kes on eeskujuks väga mitmetele inimestele.

Eesti koolides käsitletakse meediapädevusega seotud teemasid igas kooliastmes. Riigi Teataja (2011) “Põhikooli riiklikus õppekavas” määratakse järgmist:

- 1) I kooliastme lõpetaja oskab kirjeldada meediaga ning sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte.
- 2) II kooliastme lõpetaja teab, et meedia saab mõjutada tervisekäitumist, oskab tuua näiteid ohtudest.

Riigi Teatajas (2010) peatükis 5.3 määratakse, millised peavad olema gümnaasiumit lõpetavate õpilaste meediapädevused. Gümnaasiumi lõpetajad peavad oskama eristada erinevatele auditooriumitele määratud tekste, väljaandeid ning nende funktsioone; saama aru, kes on meedia taga (omanikud, allikad, meediapersoonid):

- 1) oskama eristada ja lahus hoida faktilist ja kujutusmaailma avalikku ja privaatset elusfääri, uudist ja arvamust, teavet ning meelelahutust;

- 2) vaadata ja analüüsida fotosid, illustratsioone ning teabegraafikat;
- 3) kasutada elektroonilist meediat ning tunneb demagoogia- ja manipuleerimisvõtteid, osates neid tekstis ära tunda.

Tabel 1 tutvustab Eestis kohustuslikke ja valikaineid, milles käsitletakse meediaõpetust. Tabel on jagatud kolmeks: õppekava nimi, kas õppeaine on kohustuslik või valikaine ja infokorratuse tajumisega seotud õpiväljundid.

Õppekavad	Kohustuslik/valikaine	ettenähtud eesmärgid ja õpiväljundid
Eesti keele tunnid mille õppekava on ehitatud kolmest osast, kus 10. klassis läbitakse „Keel ja ühiskond“, 11. klassis “Meedia ja mõjutamine” , ning 12. klassis “Teksti keel ja stiil” (Haridus- ja Noorteamet).	Kohustuslik	“Antakse süstemaatiline ülevaade meediast ja mõjutamisest. Sellega seoses selgitatakse ajakirjanduseetikat. Käsitletakse ka reklaami ja selle mõjutamisvõtteid, elektroonilist meediat ja selles tekkinud uusi suhtlusvõimalusi ning nendega seotud ohte ja manipuleerimisvõimalusi. Meediaõpetusega kujundatakse kriitilist meediatarbijat” (Haridus- ja Teadusministeerium, i.a)
Ühiskonna tunnid jagatakse kolmeks, millest esimesed kaks on kohustuslikud: “Ühiskonna areng ja demokraatia” ning “Majandus ja maailmapoliitika”. Valikainena saab gümnaasist läbida “Inimene ja õigus”	Kohustuslik/valikaine	Aine “Ühiskonna areng ja demokraatia” üks õpiväljunditest: “(õpilane) oskab eristada emotsionaalseid ja poliitiliselt kallutatud hinnanguid objektiivsest tõest; hangib eesmärgipäraselt teavet ühiskonna kohta erinevatest allikatest” (Haridus- ja Noorteamet, i.a). Valikkursuse “Inimene ja õigus” üks õpiväljunditest: “arendada meediakirjaoskust ja kriitilist mõtlemist, sh põhjuse ja tagajärje seoste äratundmise, argumendi ja väite eristamise ning allikakriitilisuse arendamise kaudu” (Haridus- ja Noorteamet, i.a).
Maarja Lõhmuse koostatud gümnaasiumi õpilastele mõeldud valikkursus “Meediaõpetus”	Valikaine	“Meediaõpetuse” õpiväljunditeks muuhulgas on ka: “valikkursuse läbinud õpilane eristab meedias fakte ning kommentaare, oskab kriitiliselt hinnata meediamanipulatsioone, sealhulgas propaganda ja PR toimet.” (Lõhmus, i.a).

<p>2019. aastal koostasid Kadri Ugur ja Priit Talv gümnaasiumitele valikkursuse “Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas”, mille üheks alapeatükiks on “Mõjutustegevus”.</p>	<p>Valikaine</p>	<p>Selle aine läbijate õpiväljundiks loetakse muuhulgas ka: “Õpilane märkab erinevaid tähelepanu taotlejaid, teab nende erinevusi, mõistab, et kommunikatsiooniprotsessis osalejatel on oma avalikud ja varjatud eesmärgid, on võimeline tegema lihtsamaid taustauuringuid avalikes andmebaasides, eristab mõjutusvõtteid sotsiaalmeedia keskkondades ning kirjeldab nende toimimispõhimõtteid ning tuua näiteid igapäevaelust” (Ugur ja Talv, 2019).</p>
---	------------------	--

Tabel 1. Eesti riiklikud gümnaasiumitele koostatud meediaõpetuse kursused

1.3. Erinevad infokorratuse levitamise meetodid/strateegiad

Järgnevalt, toon välja mõned populaarsed psühholoogilise mõjutamise võtted, mida tuvastasin EPL faktikontrolli juhtumitest. Igas analüüsitava strateegias, on esinenud vähemalt üks töös käsitletud näidis juhtum. Samas ei tähenda see, et igas kasutatud juhtumis oleks kasutatud üksnes ühte kindlat strateegiat või meetodit. Sageli on need suurema mõju saamiseks omavahel segatud.

Tahtmatud sõnumi moonutused, mis tulevad peamiselt konteksti väljajätmisest ning eeldustest ja sihilik pettus, on alati olnud inimeste tavapärase praktika (Douglas, 1992). Infokorratuse levitamise strateegiaid ei saa piirata vaid vale või eksitava teabega, kuna paljudel juhtudel on tegemist mitmetasemeliste läbimõeldud mõjutamiskatsetega. Seega võib desinformatsiooni strateegia hõlmata tõde, kus teabeallikas jääb avaldamata, võib esineda võltsitud veebilehti, kus levitatakse kahjulikku infot (Arce, 2024). USA armee poolt esitatud definitsioon sellistele psühholoogilistele operatsioonidele (*PSYOP*) on, “planeeritud propaganda kasutust ja muid meetmeid, mille eesmärk on mõjutada vaenulike, neutraalsete või sõbralike rühmade arvamusi, emotsioone, hoiakuid ja käitumist sellisel viisil, mis toetab rahvuslike eesmärkide saavutamist”. Definitsioon on tahtlikult jäetud laiaks, pole defineeritud, kes psühholoogilist operatsiooni läbi viib ega millisel viisil seda esitatakse. Psühholoogilise operatsiooni sihtmärk võib olla indiviid, organisatsioon, riik või muu sihtrühm (Alexandra, 2024).

1.3.1. Valeväited ja valeandmete esitamine

Üks sagedasemaid ning lihtsamaid viise on valeväidete esitamine. Eesti Keele Instituut defineerib fakti kui: “see, mis tõesti on toimunud v. eksisteerinud, mis tõesti toimub v. eksisteerib, tõsiasi, tõik. Kindel, veenev, üldtuntud, vaieldamatu fakt” (EKI). Seda ei tohiks segi ajada faktoidiga, mis on väljamõeldud, loodud faktid, mida pidevalt korrates aktsepteeritakse kui päris faktidena või tõena (Kahler, 1995). Hoffer (2016) defineerib faktoidi kui väidet, mis ei eksisteerinud enne, kui see esmakordselt trüki ilmus, kuid seda on järjepidevalt taasavaldatud, enamus faktoidid kinnituvad, kui neid on avaldatud mainekates ajakirjades (Hoffer, 2016). Näiteks poliitilistest valeväidetest üks tuntumatest liikumistest on “*birther-liikumine*”, mis üks hetk hakkas muutuma faktoidiks ning mille peamine mõte oli, et tolle aegne Ameerika Ühendriikide president Barack Obama, ei saa seaduste kohaselt olla ametis, kuna ta ei ole sündinud USA-s. Vaatamata sünnitunnistusele, mis kinnitas, et Obama oli sündinud Hawaii osariigis. Suutsid poliitikud, nende seas ka Donald Trump, saada tähelepanu nii traditsiooniliselt kui ka *alt-right* meedialt. Kui tõde peavoolumeediasse lõpuks jõudis, sattus Trump naerualuseks ning oli sunnitud oma presidendikampaania sellel korral lõpetama (MacAskill, 2011).

Valeväidete esitamine on ka üsna tihe nähtus Eesti poliitilisel maastikul. Eesti Päevalehe, Delfi ja Eesti Väitlusseltsi koostöös kontrolliti Martin Helme väidet: “fakt on see, et mitte keegi ei ole suutnud ära näidata teaduslikult, et CO2 tõepoolest kliimat mõjutab.” Tegemist on valeväitega, valitsuste vahelise kliimapaneeeli kliimamuutuste hinnangute aruande kokkuvõttes toodud järeldused kirjeldavad, et inimtegevus on vaieldamatult põhjustanud kliimamuutuse ning fossiilkütuste põletamisest ja tootmisprotsessidest tekkinud CO2 moodustab kasvuhoonegaasidest suurima osa (Vahtus, 2024).

Ühes sotsiaalmeedia postituses väitis autor, et Eesti valitsus on saatnud 190 inimest Ukrainasse sõtta ja nendest 85 on saanud lahingus surma. Tegemist on infokorruptusega, kuna Eesti valitsus ei ole saatnud sõdureid lahingusse – kõik eestlased kes Ukrainas sõdivad, on vabatahtlikud. Faktikontrolli artikli avaldamise ajal oli teada, et Ukrainas on lahingus langenud kaks Eesti kodanikku (Malts, 2024a).

Ajakirjaniku Tucker Carlsoni kinnitusel on fakt, et kuni pooled Ameerika Ühendriikide poolt Ukrainale antud relvasüsteemidest müüakse edasi. Väidetavalt jõuavad need relvad Ladina-Ameerika narkokartellide kätte, sellest on ka teadlikud CIA ja muud USA

Julgeolekuasutused saades tehingutest kasu. Eesti Päevalehe faktikontrollija Marta Vunš kirjutab, et tegemist on Venemaa propaganda narratiiviga. Relvaabi liikumist jälgivad rahvusvahelised auditeerimisemeetmed, kes ei ole avastanud tõendeid Carlsoni väite kinnitamiseks ning süüdistav ajakirjanik ise ei esita oma väidetele ühtegi tõendit (Vunš, 2025a).

COVID-19 pandeemia algusaegadest saati on levinud erinevad mRNA vaktsiinide vastased süüdistused. Näiteks, et Pfizer investeerib 43 miljardit dollarit, et levitada turbovähki plahvatuslikult üle maailma (Vunš, 2024a). Pfizeri kohta levis ka info, et ettevõtte plaanib koroonavaktsiinide abil aastaks 2025 massiliselt maailma rahvaarvu vähendada. Seda jagati portaalis Vanglaplaneet, kes omakorda oli võtnud selle info vandenõuteooriaid levitavalt veebilehelt *The Exposé* (Vunš, 2024b).

28.02.2024 kirjutati portaalis Telegramm, et Euroopa Liit plaanib esitada vastuolulise õigusakti, mis keelab remondiõiguse 15-aastastele või vanematele sõidukitele, mis ühtlasi jätkaks paljud inimesed autota. Sarnast sõnumit jagas ka Targo Pärnametsa blogi (Vunš, 2024c).

1.3.2. Kirsikorjamine

Cherry-picking ehk kirsikorjamine on laialdaselt kasutatud, kuid tihti raskesti tuvastatav, propaganda ja infokorratuse levitamise meetod (Vincent, 2019). Kirsikorjamine kujutab endast selektiivset andmete valikut, mille käigus esitatakse vaid enda seisukohta toetavaid fakte ja tõendeid, jättes tähelepanuta ning varjates vastuargumente ning tõendeid. Kirsikorjamise abil luuakse moonutatud pilt tegelikkusest viies publik ekslikele järeldustele nii poliitilisel, tervislikel kui ka majanduslikul tasemel (GLOBSEC, 2024). Kirsikorjamine võib esineda mitmel viisil. Näiteks uudiste segmendis valitakse milliseid sõnumeid edastada ning milliseid mitte või valitakse teatud sentimendiga sõnu mingi sündmuse edastamiseks. Kirsikorjamist võib esineda ka statistikas ja graafikutes, kus neid valikuliselt edastatakse või moonutatakse (Jaradat, et al., 2024).

Esitan kaks juhtumit, milles kasutati kirsikorjamise meetodit. EPL, Delfi ja Eesti Väitlusseltsi koostöös uuriti Martin Helme väidet saates “Esimene Stuudio”, et “Eesti riik käskis Eesti Energial ära anda kaks suurt plokki Ukrainale ja selle tõttu vähendati siis kapitali, tehti mahakandmine, 600 miljoni eest.“ On tõsi, et 2023. majandusaasta aruande kohaselt tegi Eesti Energia 628 miljoni euro väärtuses varade allahindluse, kuid mitte Ukrainale tehtava annetuse, vaid põlevkivil töötavate elektrijaamade konkurentsivõime vähenemise tõttu. Eesti Energia pressiesindaja kommenteeris väidet järgnevalt: “Ukrainale annetame eelkõige nende energiablokkide osi, mis on juba ammu turult

välja viidud, ei tööta ja kasutuseta seisavad, kuid mida saab Ukraina energiataristu ülesehitamisel siiski kasutada. Seega varade allahindluse ning Ukrainale annetatud varade vahel pole mingit seost.“ (Vahtrus, 2025). Seega on tegemist kontekstist välja võetud infoga, mida on esitatud nii, et info sobituks esitaja narratiiviga.

EPL faktikontrollija Marta Vunš analüüsis veel ühte juhtumit, mida saab muu hulgas klassifitseerida ka kirsikorjamise kategooriasse. 16. jaanuari valitsuse pressikonverentsil seletas haridusminister Kristina Kallas, et igale Eestis sündivale lapsele, kellel ei ole mõne muu riigi kodakondsust, tuleks väljastada Eesti pass ning et hallide passide arv tuleks 10-15 aasta jooksul Eestis viia nullini. Seepeale postitas endine Narva poliitik Gennadi Afanasjev järgmist: „Kristina Kallas kutsub üles halli passi omanikud kümne aasta pärast täielikult likvideerima“ (tõlgitud vene keelest)“. Lisades kommentaariumis, et „Inimest on lihtsam likvideerida“ – just sellest Postimees räägib: „täielikult kõrvaldada”“(Vunš, 2025b).

1.3.3. Vale tasakaal

Vale tasakaalu kirjeldatakse kui ajakirjanduslikku praktikat, milles esitatakse debati kahte poolt võrdsemalt, kui tõendid põhjendavad (Rietdijk ja Archer, 2021). Vale tasakaal esineb siis, kui mingit perspektiivi toetab suurel hulgal tõendeid ning seda kõrvutatakse perspektiiviga, millel tõendite tugevus on nõrk või olematu (Dixon ja Clarke, 2013) Vale tasakaal takistab teadmiste edastamist, ajades publikut rohkem segadusse. Vale tasakaalu tekkimiseks on kolm varianti. Esiteks, kui ekspertide konsensuslikule arvamusele antakse sama palju kõlapinda, kui teadlastele, kelle arvamus erineb konsensusest, kuid nad ei ole spetsialiseerunud antud teadusharule (Rietdijk ja Archer, 2021). Teiseks, kui teadlaste ekspertarvamusi kõrvutatakse mitteekspertide arvamustega. Näiteks, mitmed kuulsused (Jenny McCarthy ja Robert De niro) kahtlevad vaktsiinide turvalisuses ning on andnud televiseeritud intervjuusid, kus arutatakse vaktsineeritute autismi teket (Roberts, 2018). Sedaviisi arvamuste kajastamine jätab publikule mulje, et ekspertide ja mitteekspertide arvamustele peaks pühendama sama palju tähelepanu. Eriti problemaatilised juhtumid tekivad siis, kui mitteekspertide arvamusi võetakse sama tõsiselt uudiste kanalites, kui ekspertide arvamusi. Viimaseks, siis, kui esitatakse ebavajalikku infot vastuargumendiks teaduslikele allikatele. Näiteks, uuringud näitavad, et kliima soojeneb ning nendele vastab keegi väitega: “aga see talv oli väga külm”, sellisel juhul on

tegemist ebavajaliku infoga, kuna kliima soojenemist ei saa vaadata ühe talve ja asukohapõhiselt, vaid peab vaatama pikka perioodi, milles joonistuvad välja mustrid (Rietdijk ja Archer, 2021).

Ajakirjanikud võivad situatsioonipõhiselt olla motiveeritud looma vale tasakaalu, näiteks: publikule meeldivad konfliktised uudised, mis tõstab lugejate ja vaatajate arvu (Stocking ja Holstein, 1993), võidakse ka arvata, et ekspertide vaatepunkt ei ole nii populaarne tavalise publiku seas või hoopis puudub vajalik aeg, et põhjalikult uurida teemat mida kajastatakse (Rietdijk ja Archer, 2021). Mõni ajakirjanik avaldab võimalikult tasakaalustatud artikli mitmekülgsete vaatepunktidega eesmärgiga luua põhjalik ülevaade, et publik saaks ise oma järeldusteni jõuda (Figdor, 2019).

Vale tasakaalu tekitamine võib viia mitme probleemini. Vale tasakaalu loov sõnum tekitab tihti publikus eksliku pildi tõendusmaterjalidest. Raskendab olemasolevate andmete hindamist ning suurendab tõenäosust arvamusele, et käsitletavas teemas esineb mingisugune lõhe või debatt, kuigi tegelikult on jõutud teadusliku konsensuseni nagu on vaktsiinide, suitsetamise ja kliima soojenemise teemadega (Rietdijk ja Archer, 2021).

Vale tasakaalu ei saa otseselt kirjeldada kui väärinfot või võlts uudiseid, pigem on tegemist peenema meetodiga. Mille eesmärk ei ole niivõrd petta publikut, vaid luua segadust info küllusega ja luues diskussioon pigem debati, kui sisu ümber, millel muidugi on ka eksitav efekt. Väärinfo ja võlts uudised kasutavad enamasti valesid ning neid on selle võrra ka lihtsam paljastada. Vale info ei ole suunatud ekspertarvamuste maha tegemisele, nagu seda teeb vale tasakaalu loomine (Rietdijk ja Archer, 2021).

2024. aastal esilinastus dokumentaalfilm “*Climate: The Movie*”, mis on režissöör Martin Durkini mitmes kliimateemaline valeinfot sisaldav film. Teos on tõlgitud ka eesti keelde, filmis esinevaid müüte levitatakse ka sotsiaalmeedias. 80 minuti pikkuses teosest on välismaised analüüsid leidnud umbes 30 erinevat müüti või valeväidet, mida esitavad 17 niinimetatud eksperti, kes pole kliimavaldkonna teadlased või keda rahastavad konfliktised huvipooled (Malts, 2024b). Samateemalises artiklis kirjutab EPL faktikontrollija Kaili Malts poliitikutest Monika Helme ja Kadri Vilba kes kirjutavad, et kliima soojenemist ei eksisteeri, kuna juulikuus on vaid 12 kraadi sooja ning aeg ajalt peab juunikuus ahju kütma (Malts, 2023). Vale tasakaalu ilmneb ka vaktsineerimise teemadel. Näiteks, Moonika Helme postitas *Facebooki*, kuidas suured uuringud näitavad, et vaktsineeritud inimesi tabavad tervisehädad kaks korda enam, viidates suurtele

COVID-19 vaktsiini uuringutele (Vunš, 2025c). Mõlemate näidete puhul luuakse vale tasakaalu mitte selle ala ekspertide ja ka poliitilise propaganda abil.

1.3.4. Dehumaniseerimine ja demoniseerimine

Dehumaniseerimine suurendab konflikti ja vägivalla riski ning muudab vastasseisu lahendamise raskemaks. Deffenbaugh defineerib dehumaniseerimist kui: “Inimese tajumine või kohtlemine vähem kui inimesena, rikkudes üht või mitut inimlikkuse mudeli elementi, ning seeläbi kahju tekitamine või selle tõenäosuse suurendamine.” Inimlikkuse mudelis määratakse ära, et inimene on osa liigist *homo sapiens*, on oma individuaalsete omadustega, osa ühiskonnast, perekonnast ning omab põhiõigusi nii rahu, kui ka sõja ajal. Seega dehumaniseerimise protsessis rikutakse ühte või mitut inimlikkuse elementi (Deffenbaugh, 2024).

Dehumaniseerimisel ja demoniseerimisel on peamiselt kolm eesmärki: vajadus vaenlane hävitada, luua radikaalne erinevus vastasest ning enda poole homogeniseerimine. Homogeniseerimine avaldub siis, kui osalejate mitmekesisus hävitatakse sellisel määral, et igauks, kes julgeb täielikku ühtlustamist kahtluse alla seada, tembeldatakse “reeturiks”. Kui kahte osapoolt peetakse täielikult lepitamatuks vastandiks, ning esitatakse vastaspoolt hierarhiliselt madalamaks, siis peetakse neid radikaalselt erinevateks (Carpentier, 2019).

Kremlini propaganda kasutab oma vastaste demoniseerimist edukalt ära, jagades väärinfot: Ukraina on läbikukkunud, fašistlik riik, või Ukraina territooriumil toimuvat sõda peab Euroopa Liit, NATO ja palgasõdurid, viies läbi genotsiidi. Selliste narratiivide abil luuakse Ukraina ning lääne riikide kohta negatiivne pilt, demoniseerides riike ja dehumaniseerides poliitilisi liidreid. Dehumaniseerimise peamine rõhk on viha emotsiooni ja “meie-nemad” dihhotoomia võimendamise. Näiteks, Vene Föderatsiooni üks peamistest ettekääneteks, miks peaks alustama täiemahulise sõjaga (erioperatsiooniga) Ukrainas, oli ultra natsionalistliku fašistliku valitsuse eemaldamine. Seda narratiivi õigustati väitega, et ukrainlased sooritavad Donbassis venekeelse elanikkonna vastu genotsiidi, piirates vene keele ja rahvuse õigusi ning väärkoheldes lapsi (Romaniuk, 2023).

Näiteks juhtum, mida levitasid portalli Vanglaplaneet haldajad (info tuli portaalist *InfoWars*), et Ukraina president Volodõmõr Zelenskõi keeldub korraldamast valimisi. Artiklis järeldati, et olukord on võimaldanud keelustada opositsiooniparteid ja vahistada kriitikuid. Tegemist on Venemaa

strateegilise narratiiviga demoniseerida Ukraina presidenti ning esitleda teda diktaatorina (Vunš ja Somelar, 2024). Samuti ilmus portaalis Eesti Eest süüdistus, kuidas Ukraina valitsus koos suurte meditsiiniettevõtetega teevad etniliste venelaste peal inimkatseid ning Venemaa otsus “vabastada” Ukraina oli ainuke võimalus, kuidas seda tegevust lõpetada (Vunš, 2024d).

1.3.5. Süvavõltsingud

Süvavõltsing (*deepfake*): “pilt või salvestis, mida on veenvalt muudetud ja manipuleeritud, et anda kellelegi vale ettekujutus, et ta teeb või ütleb midagi, mida tegelikult ei tehtud või öeldud” (Merriam-webster). Süvavõltsitud videod, hääle kloonimised ning süvavõltsitud pildid muutuvad üha enam realistlikumaks ning paljud kardavad, et see suurendab desinformatsioonist tulenevat ohtu maailmale. Süvavõltsinguid luuakse *generative adversarial networks* (GAN) abil (Helmus, 2022). GAN süsteem koosneb generaatorist, mis loob pilte suvalistest hääle failidest ja diskrimineerijast, mis hindab kas pilt on autentne või loodud generaatoriga. Need kaks komponenti on funktsionaalselt vastuolulised, kus üks osapool võltsib ning teine “mängib” detektiivi. Pärast koolitusperioodi suudab generaator toota kõrge kvaliteediga süvavõltsinguid. Hästi viimistletud süvavõltsingud nõuavad palju aega, investeeringuid ja oskust, alates tiptasemel arvutitest ja serveritest ning lõpetadest video kaadri kaupa läbi vaatamiseni, et ei esineks ühtegi mitteinimlikku toimingut (Shen et al., 2018). Kuid mida aeg edasi, seda lihtsamaks, kiiremaks ning odavamaks protsess muutub (Waldemarsson, 2020).

AI loodud süvavõltsingute ohul on piiriks vaid inimeste enda kujutlusvõime, kuid vaadates, kuidas inimesed usaldavad videoga informatsiooni jagamist, siis oht ühiskonnale on märkimisväärne (Shen et al., 2018). Waldemarsson kirjutab neljast ohust, mida süvavõltsingud demokraatiale osutavad. Valimiste manipulatsioon, kus oponendid saavad kasutada ära võltsitud materjali, muutmaks valijate arvamust mingist kandidaadist ning selle abil muuta valimistulemusi. Eriti ohtlikud on süvavõltsingud, mida ajastatakse valimisperioodi lõppu, kui video jõuab levima hakata, kuid vastuargument enam mitte. Ründaja võib olla kas mõni muu riik või organisatsioon või isegi individid (Waldemarsson, 2020).

Polariseeritud poliitilises situatsioonis aitab süvavõltsitud info veel enamgi suurendada olemasolevaid ühiskondlikke lõhesid. Sellistel agitatsioonidel võib esineda nii lühi kui pikaajalisi efekte. Näiteks, võivad mõjutada valimistulemusi või luua meie-nemad dihhotoomia, kus

demoniseeritakse teisitimõtlejaid ühiskonnas, vähendades usaldust üksteise vastu ning halvimal juhul viies demokraatia tagasilangemisse. Süvavõltsingud vähendavad ka usaldust institutsioonidesse ja autoriteeti. Näiteks, süvavõltsitud video politsei ohvitserist, kes käitub vägivaldselt või kohtunikust, kes proovib leida viisi, et ei peaks järgima seadusi või piirivalve, kes ei lase inimesi riiki rassi põhised. Sellised juhtumid võivad õõnestada usaldust riigi institutsioonidesse ning mõjutada negatiivselt ühiskondlikku turvatunnet. Globaalsel tasemel on näha, et usaldus ajakirjandusse on langemas, seda süvendab veelgi süvavõltsingute levik. Üha enam ei suudeta tagada, et info mida ajakirjanikud jagavad on autentne ning ilma võltsinguta (Waldemarsson, 2020).

2024. aasta 4. oktoobril, ilmus platvormile *Youtube* video Ameerika Ühendriikide erukindral Scott Ritterist kümne minutiline süvavõltsitud video. Võltsingus refereeritakse tehniliku häälega väidetavalt Ritteri öeldut Balti riikide BRELList lahkumise kohta. Võltsitud video aluseks on võetud kaks varasemalt erukindrali poolt postitatud kõne, mis ei ole kuidagi seotud Baltiriikide ega BRELL võrguga. 9. oktoobriks oli videot vaadatud *Youtubes* 52 000 korda (Vunš, 2024e).

2.2.6 Kajakambrid ja kõjakojad

Desinformatsiooni võimendamine läbi veebi kommuunide toimib peamiselt läbi kolme seotud faktori: igapäevaste kasutajate omavaheline suhtlus, algoritmiliste filtrite valikud ja massimeedia kajastatus. Kui sõnumit võimendavad kasutajad, massimeedia ja/või algoritmid, siis on tegu võimendatud sõnumiga. Sellisel juhul võib ebaoproportsionaalselt palju olla kajastatud juhtumeid, mis tegelikult ei oma suurt tähtsust. Samuti võidakse amplifitseerida vandenõuteooriaid, *hashtag*'e, leiutatud vastuolusid või kontekstist välja rebitud nalju. Tihti esineb sellistes sõnumites dekontekstualiseerimisi, eeldusi, sensatsioolisisusi, liialdusi ja hüperboole, millesse tuleks suhtuda kriitiliselt, kuna sõnum ei pruugi olla faktiliselt korrektne (Peck, 2020).

Algoritmilised filtrid struktureerivad üha enam igapäevast suhtlust sotsiaalmeedias (Tufekci, 2017). Tihtipeale on need rakendustesse ja otsingumootoritesse sissekodeeritud nähtamatud tegurid, mis mõjutavad sisu mida kasutajad näevad ja tarbivad (Pariser, 2012). Algoritmid on küll vajalikud filtrid info ülekülluse vältimiseks, kuid probleem tekib, kui need on kodeeritud ärielistel või ebaeetilistel eesmärkidel (Noble, 2018). Ehk eesmärkidel hoida kasutajate tähelepanu nii kaua kui võimalik, esitledes sõnumeid, mis just seda konkreetset kasutajat huvitab. See aga suurendab tõenäosust luua kajakambrid või hüper fragmenteeritud publikut (McNeill, 2018).

Ka elukutselised ajakirjanikud on mõjutatud algoritmide poolt, võttes üha enam sisu populaarsetest sotsiaalmeedia teemadest (Howard ja Hussain, 2011). Mõju avaldavad ka nõuded, et artikkel peab saama maksimaalsel hulgal jagamisi ja kaasamisi (engagement) (Noble, 2018). See tekitab vajaduse kiirustada artikli avaldamisega, mis omakorda muudab sõnumi sisu suurema tõenäosusega kontekstist välja rebituks, sensatsioonilisemaks ning liialdatuks (Ellis, 2018). Väärinfot sisaldav sõnum, kui see on kord avaldatud, muutub kuulujutuks. Erinevad kasutajad postitavad kuulujuttu tekitades sõnumile elu (self-sustaining) (Peck, 2020).

Portaalis Uued Uudised kirjutati, kuidas “Ukrainlaste vaba sissepääs Eestisse on loonud ulatusliku riikidevahelise kuritegevuse võrgustiku.“ Uute uudiste Facebooki postitust oli Eesti Päevalehe faktikontrolli artikli esitamise ajal jagatud vähemalt 32 korda (Vunš, 2024f). 2025. aasta veebruari alguses levitas Ago Samson valeväiteid e-valimiste turvalisuse kohta ilmunud teadustööst, oma arvamuse postitas ka Facebooki lehele. Sellele järgnes mitu samateemalist postitust. Järgnevate postituste autorid olid EKRE liikmed Kert Kingo ja Martin Helme ning iseseisev, mitme arvamuseartikli autor, Mati Väärtnõu. EPL faktikontrollijate väitel on sarnaseid postitusi avaldatud kümneid, samuti levitavad sea narratiivi portaalid nagu Uued Uudised ja Objektiiv (Vunš ja Somelar, 2025). Need postitused võimendasid lühikese aja jooksul Samsoni poolt esitatud valeväiteid, luues kõlakambri ning eksitades mitmeid inimesi.

Facebooki kommuunis “Patriootliku Eesti sõbrad - rahvusriigi sõbrad” postitati järgmist: “Tuli kellegi poolt üks kinnitus, et plaanitakse kokku 8 doosi. 8 süsti, mille sisu ei tea keegi ja mille tagajärgede eest ei vastuta keegi!!! [...] Hoiatan etteteadmise teid kõiki,” (Vunš, 2023). *Facebooki* grupp toimib kui kõlakamber.

1.3.6. Ajalooline revisionism

Cattini (2011) eristab kahte tüüpi ajaloolist revisionismi: esimene on faktipõhine ning neutraalne, kus ajalugu ei vaadata läbi ideoloogilise või poliitilise dogma või kui ajalugu manipuleeritakse poliitiliste eesmärkide saavutamiseks, ilma teadusliku aluseta. Vene Föderatsioon (varasemalt ka Nõukogude Liit) kasutab ajalooliste faktide ja tõlgenduste ümberhindamist poliitilise relvana. Selline revisionistlik poliitika on väga efektiivne relv Kremli arsenalis (Arribas et al., 2023). Eriti, kui manipuleeritav auditoorium ei tunne ajalugu piisavalt hästi, et mõista, kui “uuel” ajalool puudub teaduslik alus (Jungwirth et al., 2023). See muudab ka ajakirjanikel või faktikontrollijatel valeinfot

sisaldava vastuse ümberlukkamise keeruliseks ning aeganõudvaks. Üks võimalikest lahendustest ajaloolise revisionismi vastu võitlemiseks on ennetuslikud vastu-narratiivid. Sellel lähenemise peamine probleem on, et sõnum ei pruugi vajaliku sihtgrupini jõuda. Ka ajaloolise revisionismi uurijad, jõuavad järelduseni, et kõige efektiivsem meetod sellelaadse infomanipulatsiooni vastu võitlemiseks on õpetada gümnaasiumi õpilasi ajaloo teemadel, mõtlema kriitiliselt, olla teadlik eksitavast infost ning kontrollima infot (Arribas et al., 2023).

Hiljutine näide ajaloolisest revisionismist Eestis, toimus 9. veebruaril riigikogu liikme Varro Vooglaid poolt. Oma *Facebooki* postituses seadis ta kahtluse alla BRELL võrgust LipPol Linki ülemineku eesmärgi, väites:””Venemaa ei saa enam kunagi kasutada energiat meie vastu relvana“, tekib muidugi küsimus, millal on siis Venemaa seda teinud? Minu teada mitte kunagi..” Reaalsuses, oli ümberühendamine julgeolekukaalutlustel oluline, kuna Venemaa sai enne kasutada survevestamise tööriistana ning on pidevalt kasutanud energiat teiste riikide mõjutamiseks (Vunš, 2025d).

2. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Käesolev uuring käsitleb abiturientide võimekust infokorratuse tuvastamisel. Kuna infokorratusega kokkupuuted on noortel sagedased, siis on vaja teada saada, kas nende meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva informatsioonile levinud infokorratuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla – selle seaduse ka uuringu peamiseks eesmärgiks

Eesmärgi täitmiseks esitan järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas panustab õpilaste koolist saadud meediapädevuse ettevalmistus õpilaste võimekusse infokorratust tuvastada?
2. Milline on uuringus osalenud õpilaste võimekus infokorratust tuvastada?

Teadmine annab ülevaate selle kohta, kas ja mil määral valimi moodustanud noorte hariduslik ettevalmistus on tänapäevase informatsiooni jaoks piisav ning kas infokorratuse käsitlust tuleks haridusprogrammis ühtlustada või tugevamalt esile tõsta.

3. MEETOD

Magistritööd analüüsin noorte teadlikkust ning kokkupuuteid infokorratusega ning nende võimekust seda ära tunda. Andmete kogumiseks viin läbi poolstruktureeritud intervjuud ning infokorratuse tuvastamise testimiseks koostan praktilise ülesande, mis koosneb väärdest ning tõestest väidetest. Meetodi peatükis annan ülevaate uurimuse läbiviimiseks kasutatud andmete kogumise meetodist, valimi moodustamise põhimõtetest ning kvalitatiivsete andmete analüüsist. Samuti ka praktilises ülesandes kasutatud diferentseeritud informeerituse mudelist ning selle informeerituse skoori arvutamise loogikast.

3.1. Uurimismeetodid - intervjuu kava, valim ning temaatiline analüüs

Valim on moodustatud mugavusvalimi põhimõttel, mida kasutatakse tihti sotsiaalteadustes ning hariduslikes uurimustes. Mugavusvalim on hea variant, kui eesmärk on uurida inimeste tajusid ja hoiakuid (Emerson, 2021). Kuna minu eesmärk on uurida, noorte taju infokorratuse ning meediapädevuse osas, mis kuuluvad nii hariduslikku kui ka sotsiaalvaldkonda, siis on mugavusvalimi kasutamine loogiline. Valimisse kuuluvad vaid Eesti 12. klassi õpilased, kes on läbinud gümnaasiumi jooksul vähemalt ühe Tabelis 1 välja toodud meediateemalise õppeaine.

Uurimistöö esimese osa andmete kogumise meetod põhineb poolstruktureeritud individuaalsetel intervjuudel. Mis annavad mulle võimaluse küsida vajaduse ning võimaluse ilmnedes täpsustavaid küsimusi, mille abil võin teada saada detaile ning alateemasid, millele ei osanud enne intervjuud mõelda, kuid annavad väärtuslikku sissevaadet teemasse (Adams, 2015). Meetod võimaldab suheldes kaasata intervjuueeritavat protsessi ning annab võimaluse avatud küsimustele kirjeldavalt vastata (Blaikie ja Priest, 2019).

Küsimused käsitlevad noorte varasemaid kokkupuuteid infokorratusega, kuidas nad on sellele reageerinud ning millised tunnused muudavad nende jaoks uudised usaldusväärseks. Selle käigus

omandan tema poolt esitatud sõnumite tähendusi ning interpretatsioone, mis aitavad andmeid põhjalikult analüüsida ja mõista. Samal ajal üritades säilitada kõrget positsiooni ning vältida isikliku mõju avaldamist andmete kogumisele ja analüüsile, soovides teha valimi põhjal üldistusi ja leida mustreid analüüsi käigus (Blaikie ja Priest, 2019). Muidugi ei saa välistada andmete tõlgendamisel ja analüüsimisel täielikku neutraalsust, kuna igal inimesel on oma sotsiaalsest taustast tulenev kallutatatus (Terry et al., 2017). Kuid siiski lähenen intervjuudest kogutud andmetele induktiivselt, ehk loon seoseid analüüsi käigus (Blaikie ja Priest, 2019). Meetod võimaldab uurida noorte subjektiivset arusaama infokorratusest, hinnata meediaõpetuse mõju nende tegelikule oskusele ja olukorrataju selle märkamisel. Kuna varasemad mustrid meediapädevuse positiivsest mõjust väärinfot tuvastada on olemas, siis selle töö intervjuu tulemuste tõlgendamiseks kasutan temaatilist analüüsi. Terry et al. (2017) soovivad temaatilise analüüsimeetodile magistritöö mahus individuaalsete intervjuude valimi suurust 6–15.

Oma temaatilise analüüsi rajan Terry et al. (2017) raamatule “*Thematic analysis*”, kes jagavad kodeerimise kodeerimise protsessi kuueks faasiks, millest esimene on kvalitatiivsete andmetega süvitsi tutvumine jälgides mustried, veidrusi ning tehes märkmeid paralleelselt teise faili. Esimese sammuna lõin intervjuudest koondfaili, kuhu kogusin kõik andmed. Esmane ja põhilisem tutvumine toimus transkribeerides. Teiseks faasiks on koodide loomine, mille käigus kogun süstemaatiliselt tähendusrikkaid märkmeid, näiteks mingid emotsioonid mida intervjuueeritav tundis. Ideaalselt teise faasi lõpus on kõik asjakohased segmendid üles märgitud ning tähtsusetud detailid eemaldatud. Selleks kirjutasin transkribeerimise faili kõrvale märksõnu ning kommentaare. Kolmandaks etapiks on teemade ehitus, milles koondatakse mustreid ning nendest hakkavad moodustuma klastrid. Selleks koondasin sarnased mustrid ning kirjeldasin neid, sellest moodustusid esmased klastrid. Neljandas etapis vaadatakse uuesti andmed üle ning kui peaks juhtuma, et andmetega ei saa uurimisküsimustele vastata, siis on võimalus need ümber kirjutada. Mida ma ka tegin, kohendades oma uurimisküsimused saadud andmetele vastavaks. Viiendal faasil saan defineerida klastrid ning hakata andmetest ühtset ning selget lugu kirjutama. Viimases faasis valmivad täies mahus tulemuste tõlgendused ning need seotakse varasemate teoreetiliste punktidega.

Intervjuud viisin läbi Microsoft Teamsi keskkonnas, kuna Tartu Ülikooli kasutajana on seal kõik vajalikud lisad kättesaadavad. Kasutasin peamiselt nelja funktsiooni: kalendrit nii intervjuude ajaliseks planeerimiseks kui ka hiljem transkriptsioonide kätte saamiseks. Kasuks olid ka heli

salvestamise ja automaatse transkriptsiooni funktsioonid. Mis tegid hilisema andmete töötamise palju lihtsamaks.

Enne intervjuude algust tutvustasin ennast korra veel, andsin ülevaate andmekaitsega seotud infost (vt ptk “Eetilised kaalutlused”) ning seletasin intervjuu kaheosalist ülesehitust ning noorte panuse olulisust minu töösse. Sissejuhatava teksti lugemiseks (vt Lisa 4). Peale küsimust: “Mida sinu arvates võib tähendada termin infokorratus?”, selgitasin termini lühidalt. Sellega kinnitasin, et olin intervjuueeritavatega edasi minnes samal lainel.

3.2. Diferentseeritud informeerituse mudelil loodud praktiline ülesanne

Klassikalised teadmiste testivad uurimused hindavad, mida inimesed teavad ning mida mitte, kuid selline mudel ei anna sügavamat arusaama inimeste eneseteadlikkuse ja taju suhtes (Li ja Wagner, 2020). Viimasel ajal on hakatud uurima inimeste väljendatud kindlustunnet oma teadmiste kohta (Graham, 2018). On leitud, et oma teadmistes kindlate ja ebakindlate inimeste eristamine, muudab oluliselt teadlaste järeldusi demokraatliku teadmiste sisu ja kvaliteedi kohta ühiskonnas (Pasek, et al., 2015). Seetõttu on oluline eristada erinevaid informeerituse vorme, eriti arvestades kuidas infokorratus võib mõjutada kodanike uskumusi (Hochschild ja Einstein, 2015).

Selleks, et käesolevas magistritöös saaksin sissevaate abiturientide teadlikkusest ja tajust väärinfole, kasutan Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelit, mille abil testin, kas õpilane on teadmatuses, ebamääraste teadmistega või väärinformeeritud, lähtudes uskumuste olemasolust, täpsusest ja kindlusest. Uuringus viitan informeerimata isikutele kui neil puuduvad igasugused uskumused faktilise väite kohta. Kategoriseerin ka väärinformeeritud isikuid, kes omavad ebatäpseid faktilisi uskumusi ning on nendes uskumustes ka kindlad (Li ja Wagner, 2020). Väärinformeeritud isikuid iseloomustab järjepidev ja ühemõtteline ekslike uskumuste väljendamine (Bartels, 2002). Viimaseks kategoriseerin inimesi, kellel on õiged faktilised teadmised ning nad on endas kindlad, kui informeeritud. Ning lisaks on kaks vahepealset kategooriat – mitmetähenduslik (õige/vale) – kes vastavad kas õigesti või valesti, kuid pole oma vastuses kindlad (Li ja Wagner, 2020).

Kunda (1990) kirjeldab inimeste mõtteprotsessis esinevat kahte tüüpi arutluskäiku: korrektsusel ning kallutatusel põhinevat motivatsiooni. Esimene neist viitab tasakaalustatud informatsiooni

protsessimisele, teine kallutab varasemalt välja kujunenud uskumuste poole. Taber ja Lodge (2006) viitavad, et inimesed kalduvad info protsessimisel toetuma varasematele uskumustele. Li ja Wagneri (2020) raamistikule tuginedes peaks kõige selgem kontrast esinema valesti informeeritud ja informeerimata isikute vahel. Kuna need, kellel on ebatäpsed uskumused, on ka motiveeritud uue info tagasilükkamiseks. Kuid need, kellel uskumused puuduvad, ei peaks tundma motivatsiooni uue teabe vastu võidelda.

Selleks, et intervjuutulemusi kinnitada või ümber lükata, rakendan praktilist ülesannet deduktiivsel meetodil. See tähendab, et võrdlen praktilise ülesande tulemusi varasemate andmetega (Blaikie ja Priest, 2019). Analüüsi tulemusena saan anda lisa sisendit intervjuus öeldule. Testimiseks esitan 12. klassi õpilastele 20 väidet, millest 5 on tõesed ning 15 väärad. Väited genereerin EPL ja Eesti Väitlusseltsi faktikontrollijate poolt tuvastatud väärinfo juhtumite alusel *Chat GPT* abil (OpenAI, 2025). Kõik väited olen ise üle kontrollinud ning vajadusel sõnastust muutnud. Kontrollin, et faktid täidaks ettenähtud eesmärki jäljendades võimalikult tõetruult infokorratust, mis inforuumis levib. Seda teen enda parima äranägemise järgi. Kõik näidisjuhtumid on võetud EPL faktikontrollidest, kuna nendel on stabiilne ning usaldusväärne päevakajaliste uudiste ja väljaütlemiste kontroll Eesti meediamaaistikul. Väited hõlmavad erinevaid elemente – näiteks: geopoliitilised narratiivid (Vene Föderatsiooni poolt levitatud Eesti või NATO vastane väärinfo), kliimaga seotud teemad, Vene-Ukraina sõda, energia temaatika ja vaktsineerimine.

Valeväite näide: “Faktikontrolli leheküljed avaldavad vaid valitsuse poolt kontrollitud infot, muutes need propaganda kanaliteks.”

Fakt: Faktikontrollilehed nagu näiteks *Factcheck.org* või *PolitFact.org* on iseseisvad mittetulundusorganisatsioonid, kes monitoorivad meediamaaistikku ning kontrollivad levivate sõnumite tõesust ja valiidsust (*Factcheck.org*, i.a; *PolitFact.org*, i.a).

Osalejad peavad otsustama, kas tegemist on tõese või väära väitega ning hindama skaalal 1-4 kui kindlad nad oma vastuses on. Vältimaks valearusaamisi, siis arutan noortega peale väidete esitamist, mis läks õigesti, mis valesti ning korrigeerin teadmisi vastavalt.

Väidetele vastuste abil arvutan iga intervjuueeritavale informeerituse skoori järgmise valemi abil (Illustreeriv kuvatõmmis vt lisa 2.);

=IF(B2="Ei vastanud", "",

IF(AND(B2="Vastas õigesti", C2=4), 4,
 IF(AND(B2="Vastas õigesti", OR(C2=3, C2=2)), 3,
 IF(AND(B2="Vastas õigesti", C2=1), 2,
 IF(AND(B2="Vastas valesti", C2=4), 0,
 IF(AND(B2="Vastas valesti", OR(C2=3, C2=2)), 1,
 IF(AND(B2="Vastas valesti", C2=1), 2, ""))))))

Eelnev valem kirjeldab, et kui intervjueritav ei vasta, ehk jätab otsustamata, ei mõjutanud see tema informeerituse skoori. Kui õpilane vastab valesti, aga hindab enesekindlust skooriga 1, siis tema informeerituse skoor on 2. Kui vastab valesti, aga hinnanguline enesekindlus on 2 või 3, siis saab informeerituse skooriks 1. Kui vastab valesti ja on täiesti kindel (4), siis saab informeerituse skooriks 0. Kui intervjueritav vastab õigesti, kuid hindab kindlust ühega, siis saab skooriks 2. Vastates õigesti ning hinnates enesekindlust 2 või 3, siis on informeerituse skoor 3. Kui hindab enesekindluse 4 ja vastas õigesti, siis saab skooriks 4 (vt Joonis 1).

Õige	4	Informeeritud	4
Õige	2–3	Mitmetähenduslik (õige)	3
Õige	1	Mitmetähenduslik (õige)	2
Vale	4	Valesti informeeritud	0
Vale	2–3	Mitmetähenduslik (vale)	1
Vale	1	Mitmetähenduslik (vale)	2
Ei vastanud	–	Informeerimata	(tühi)

Joonis 1. illustreerib kõiki võimalikke vastusevariante

Kui intervjuu on läbi, siis saan arvutada intervjueritava keskmise informeerituse skoori, mis jaguneb järgnevalt: informeeritud (3.5-4), pigem informeeritud (2.5-3.49), ebamäärane (1.5-2.49), pigem valesti informeeritud (0.5-1.49) ning valesti informeeritud (0-0.49) (vt Joonis 2).

Tõlgendused	
3.5–4	Informeeritud
2.5–3.49	Pigem informeeritud
1.5–2.49	Ebamäärane (segatud teadmised)

0.5–1.49	Pigem valesti informeeritud
0–0.49	Valesti informeeritud

Joonis 2. Illustreerib informeerituse skooril põhinevaid tõlgendusi

3.3. Eetilised kaalutlused ja uuringu piirangud

Uuringus osalejatelt küsin teadlikku nõusolekut enne küsitluses osalemist. See hõlmab selgitust andmete kogumise, talletamise ja kasutamise kohta. Kuna küsitluses osalevad üle 18-aastased noored, ei ole vaja küsida vanemlikku nõusolekut. Uuringus osalejate anonüümsus on tagatud, mis tähendab, et kogutud andmeid ei seostata konkreetsete isikutega. Lisaks teavitati osalejaid nende õigusest katkestada osalemine uuringus igal ajal ilma negatiivsete tagajärgedeta. Kõiki andmeid hoiustatakse turvaliselt ja need hävitatakse pärast analüüsi lõppu vastavalt andmekaitse nõuetele. Kaalutlusel oli ka valeväidetega kahju tegemine, see tähendab noortele jääb vale info meelde. Selle vältimiseks selgitasin iga intervjuueeritavale kõik valesti läinud väited üle.

Meetodi kitsaskohaks on, et anonüümsuse tõttu ei ole võimalik analüüsida meediaõpetuse käsitlust erinevates koolides. Praktilise ülesande sisulisemate järelduste tegemiseks oleks vajalik suurem valim; selles töös on tulemused pigem esialgsed.

4. TULEMUSED

Käesolevas peatükis annan ülevaate intervjuude käigus kogutud tulemustest, mis on struktureeritud uurimisküsimustest juhitud. Ilmestan tulemusi tsitaatidega ning kasutan nende esitamisel märgistust “/—/”.

Kuna intervjuud on jagatud kahte plokki, siis sellest lähtuvalt keskendun eelnevalt intervjuudes antud abiturientide vastustele lahates nende meedia tarbimise harjumusi ning väärinfoga tegelemise praktikaid. Seejärel esitlen nende võimekust ära tunda väärinformatsiooni.

4.1. Uuringus osalevate abiturientide meediatarbimine

Kuna sotsiaalmeedia ning traditsioonilise meedia kasutamine on tänapäeva noorte seas populaarne, siis võivad vajalike teadmiste puudumisel selles infokeskkonnas olla negatiivsed tagajärjed. Mida pikemalt noored meediat tarbivad, seda suurem on tõenäosusega puutuvad nad kokku tahtlikult eksitava või täiesti vale infoga. Selleks, et saada ülevaade, kui pikalt on noored meediat kasutanud, esitasin esimeseks küsimuseks: “Mitu aastat sa oma elust oled aktiivne meedia kasutaja olnud?”. Osalejate vastustest ilmnis, et nad on olnud aktiivsed meediatarbijad umbes kaheksa aastat. Kõige varasem kogemus ulatus 12 aastat tagasi, olles sellel ajal vaid 7-9-aastane. Kuigi intervjuueeritavad tuginesid oma hinnangutes pigem subjektiivsetele mälestustele ja tunnetuslikele arvamustele, võin siiski oletada, et nii noored lapsed ei suuda veel eristada tõest infot väärast. Intervjuueeritavad 10 ja 14 sidusid sotsiaalmeedia tarbimise alguse nutitelefoniga saamisega, mida võin oletada, et on tänapäeval tihti esinev verstaapost meediateekonna kujunemisel.

“Vahel ma arvan, et nagu nii kui telefon või kui telekas anti ja siis kohe ikkagi mingis mõttes hakkasin meediat tarbima.” [Intervjuueeritav 10]

“No põhimõtteliselt siis, kui nutitelefonid sain vist. Äkki mingi 8-, 9-aastaselt äkki, aga kuigi ma siis ei kasutanud seda otseselt meedia tarbimiseks, küll aga ikka jäid need silma. Aktiivselt kursis olnud on pigem mingi 15-, 14-aastasest alates.” [Intervjueeritav 14]

Intervjueeritavate seas osutus keskmiseks kasutuse ajaks 8.75 aastat. Uudismeediat hakkasid uuringus osalenud noored tarbima hiljem kui sotsiaalmeediat. Nende hinnangul on keskmine kasutusaeg olnud umbes 7-8 aastat. Mitmed abiturientid, tõid välja, et nad on lapsena televiisorist küll uudiseid näinud, kuid teadlikum ja järjepidevam jälgimine sai alguse enamasti põhikooli lõpu poole.

“Oleneb, ma olen, aga päris keskenduma rohkem nagu aktuaalsematel teemadel, siis tõenäoliselt mingi 9. 8. klassist, ehk 5 aastat tagasi, sotsiaalmeediat hakkasin kasutama, kui olin 12.” [Intervjueeritav 15]

Vastustest saab välja lugeda, et uuringus osalenud noored puutuvad meediaga kokku varases eas, kuid aktiivne, kriitiline ja teadlik tarbimine kujuneb alles hiljem. Noorte sõnul enamasti põhikooli lõpus. Nutitelefonid saamine on abiturientide jaoks meediakasutamise mõistes pöördepunkt, millal hakatakse sotsiaalmeediat kasutama/tarbima. See võib viidata sellele, et varajane kokkupuude (umbes 10-12-aastaselt) sotsiaalmeediaga on uuringus osalenud noorte puhul pigem norm, kui erand. See omakorda võib viidata sellele, et noorte õpetamine väär- ja desinfot ära tundma on oluline juba noorest east.

4.2. Meediaõpetus koolis

Selleks, et mõista, mil määral ja viisil noored koolis meediaga seotud teemasid on omandanud, esitasin küsimuse: “Millest meediaga seotud koolitundides rääkinud oled?”. Vastustest selgus, et noored on oma kooliteekonna vältel kõige tihedamini kokku puutunud eesti keele, kirjanduse ja

ühiskonna tundides. Uuringus osalevad 12. klassi lõpetajad on väärinfo kontseptsiooniga tuttavad, kuid kõik ei oska öelda, kuidas seda sõnadesse panna.

“Eesti keele ja kirjanduse tundides. Me oleme käsitlenud meediat võtnud läbi teemasid nagu väär meedia ja valeinfo levik ja kuidas siis tuvastada usaldusväärseid allikaid. Aga noh, eraldi tundi ega valikainet pole olnud.” [Intervjueeritav 4]

“Koolis on ikka ühiskonna tunnis on meediast räägitud. Nagu meedia rollist ühiskonnas, aga ma tean mis see väärinfo on, aga ei oska sõnadesse panna.” [Intervjueeritav 2]

Kõige sagedamini töid noored esile allikakriitilisuse, uudiste struktuuri, ajaleheartikli kirjutamise õpetuse ning ka ajakirjanduse rollist ühiskonnas. Need teemad on andnud esmased baasteadmised meediast ning loonud aluse, et tarbitavasse teabesse tuleks suhtuda kriitiliselt. Seega pole pelgalt õpetatud definitsioone, vaid on keskendunud analüütilistele ülesannetele mis toetavad muuhulgas ka märgata infokorratuse tunnuseid ning hinnata info usaldusväärset.

“Ikka on näiteks, meil on olnud kindlasti mingisuguseid töid ka põhikooli lõpus selle põhjal, et mis on siis nagu tõene ja kuidas hinnata seda informatsiooni, mida me saame meediast, no eriti praegu viimastes klassides, kus see on hästi aktuaalne teema, siis kogu aeg räägitakse sellest, et kuidas seda informatsiooni õigesti hinnata...” [Intervjueeritav 9]

“Kuidas valeinfot ära tunda, mis on niiõelda suunavad artiklid, et on arvamushugu ja tava artikkel ja nii öelda teaduslikud artiklid, kuidas neil vahet teha. Kontrollida asju, kui tunned, et midagi on nagu valesti või imelikult.” [Intervjueeritav 12]

Abituriendid mainisid valikaineid nagu “Infoühiskond”, “Meedia ja Tänapäeva Ühiskond” ja “Meediaõpetus”. See viitab, et noortel, kellel kool võimaldab ning endal on huvi, saavad õppida lisaks ajakirjanduslikke alustalasid, sealhulgas ka infokorratuse kohta. Intervjuudest tuli välja, et valikainetes on võimalik süveneda meediateemadesse, mitte lihtsalt põgusalt “puudutada”.

“Eesti keele ja kirjanduse tundides ja siis mul oli eraldi mooduli tund, ehk siis meie kooli enda pakutav, natuke nagu valikaine, mis oligi meedia kohta. “Ajakirjandus ja meedia tänapäeva infoühiskond” oli selle nimi. Seal sai palju juttu ja valeinfost.” [Intervjueeritav 5]

Lisaks kohustuslikule kooli õppekavale ning valikainetele mainiti ka üksikuid külalisesinejate poolt esitatud meedia temalisi loenguid.

“Meediaga seotud võibolla mõned üksikud sellised loengud, külalisesinejad koolis on rääkinud midagi meedia kohta. Mingi kursuse teema oli ka kunagi oli mingi meedia kohta Eesti keeles.” [Intervjueeritav 3]

Oli ka õpilane, kes väitis, et tema kogemus meediaõpetusega keskendus pigem meedialoomingule ja meedia vormilise külje uurimisele. Infokorratuse teemasid ei puudutatud. See viitab, et meediaõpetuse läbiviimise vorm ning sisu võib suuresti sõltuda õpetaja enda teadmistest, kokkupuutest ning lähenemisest, seega võivad selleteemalised teadmised õpilastel erineda koolide kaupa.

“Eesti keele tunnis, meil oli selline õpetaja, et noh, ta oli väga loominguline. Ehk siis jah, meil oli meedia kursus, nagu olemas, aga me nagu väga ei kajastanud seal väärinfot teemat, et me pigem lõime nagu oma meediat ja lugesime veits veidraid artikleid ma ei tea.” [Intervjueeritav 7]

Mainiti ka, et mõnes koolis on meedia teemasid käsitletud vaid vähesel määral või ei olnud väga hästi meeles, millest räägiti. See illustreerib jällegi koolide vahelist erinevust meediaõpetuse sisu erinevust.

“No mingid loengud on olnud jah. Uurimistöõde jaoks olen ka vaadanud sellistel (meedia) teemadel, aga mitte midagi nagu väga põhjalikku.” [Intervjueeritav 6]

Meediateemade käsitlemine koolides uuringus osalevate noorte kogemuste põhjal on olnud pigem ebaühtlane. ning varieerub koolide kaupa. Kuigi kõik noored on mingil määral kokku puutunud meediaalaste teemadega, siis mõnel õpilasel on põhjalikumad baasteadmised, kui teistel. Ühed on läbinud selge meediateemalise kursuse, teistel on teada mingisugune kontekst ilma, et oleks lähenetud meediaõpetusele süstemaatiliselt.

4.3. Abiturientide kokkupuuted infokorratusega

Selleks, et mõista, millises ulatuses noored teadvustavad igapäevaelus nii traditsioonilises kui ka sotsiaalmeedias infokorratust, esitasin küsimuse: “Kas teil on varasemalt olnud kokkupuuteid infokorratusega?”. Küsimuse eesmärk oli hinnata, millist teavet noored tajuvad ja määratlevad väär- või eksitava infona ning kuidas sellist teavet oma igapäevastes tegevustes meedias eristavad. Enamus uuringus osalevatest abiturientidest kinnitasid, et neil on olnud kokkupuuteid infokorratusega puutudes sellega peamiselt kokku sotsiaalmeedia platvormidel nagu *Instagram*, *Facebook*, *X* ja *TikTok*. Näiteks olid noored tähele pannud nii selle kui eelmise Ameerika Ühendriikide presidendivalimiste ajal väljaütlemisi, mis neile ei tundunud vastavat täielikult tõele. Üks vastaja meenutas *Pizzagate* nimelist 2016. aastal levivat vandenõuteooriat.

“Kindlasti ..., aga nagu meedias on kindlasti olnud palju, mida ma olen näinud. Võib-olla üks, mis mul on meeles selle misinformatsiooni kohta, kui ma mäletan. Avaldati artikkel, kus keegi suri ära, kuid hiljem tuli välja, et tegelikult ei olnud surnud. Kindlasti on veel näiteks kui USA (2016) valimised olid, kui oli see Hillary (Clinton) ja (Donald) Trump ja siis selle

(H. Clintoni) hiljem oli kohta räägiti, et ta on mingi laste laste himustaja või midagi.”
[Intervjueeritav 11]

Kuna enamik uuringus osalenud noori kasutavad sotsiaalmeediat nende sõnul üsna aktiivselt, siis puutuvad nad sageli kokku eri tüüpi infokorruptusega, alates Kremli propagandast ja lõpetades USA poliitikas levivate valefaktideni. Millest populaarsemad on seotud president Donald Trumpiga. Kellega seotult meenutasid noored kahtlaseid/ebakõlasid tekitavaid väljaütlusi ning skandaale. Mitmel korral meenutati Venemaa poolset Ukraina ja Gaza teemalist propagandat, mida levitatakse *Instagramis*. Mõni noor väljendab tiheda väärinfo esinemise tõttu ka väsimust ja frustratsiooni.

“Ma sotsiaalmeediat kasutan hästi palju, ja seal häirib see, misinformation kõige rohkem. Vahel ongi raske ise ka teadlik olla, mis on nagu tõsi. Sotsiaalmeedia ongi selline koht... Ma panen ikka palju tähele, kui on näha, et mingid Venemaa rahastatud agendid postitavad, siis on ilmselge, et tegemist on Venemaa rahastatud info operatsiooniga, seda on ikka näha.”
[Intervjueeritav 5]

“Ikka jah, selles suhtes nagu mitte nüüd tahtlikult, et ma nüüd otsiks taga midagi, aga Instagramis on näiteks kogu aeg mingisugune Vene propaganda. Näiteks hästi palju ma olen näinud videoid, kuidas Mariupol on nüüd nii ilus ja äge koht nüüd, et kõik on need Vene lippe täis ja selliseid asju aga see on täielik vale.” [Intervjueeritav 14]

Lisaks teadlikule propagandale või väärinfole, mainisid ka noored pealtnäha neutraalsemaid, kuid siiski eksitavaid sisuvorme. 14 intervjueeritav meenutas juhtumit sotsiaalmeedia platvormil *Facebook*, kus ette juhtus uudis, mis hiljem tuli välja oli klõpsulõks.

“...uudiste artikkel Facebookis või kuskil ning ikka tundub kahtlane, siis loen lisaks. Tihtipeale osutubki see valeks või on tegemist lihtsalt clickbaitiga.” [Intervjueeritav 14]

Intervjueeritavad 15 ja 3 tõid esile ka infokorratuse esinemise igapäevastes ja praktilistes valdkondades nagu treeningmeetodid ja toitumine. Mõlemad mainisid vastuolulisi õpetusi treening meetodite ning toitumise kohta nii treeneritelt kui ka veebiallikatest. Sellised kogemused näitavad, et eksitav või poolik teave ei pärine alati anonüümsetest või nähtamatutest allikatest. Vahel levib ka väärinformatsioon oma eriala autoriteetseks peetavate isikute kaudu. Mis omakorda võib viidata, et autoriteedina näivatest allikatest pärineval infol võib olla suurem veenmisjõud ning see võib tekitada vähem kahtlust info usaldusväärsuse suhtes. Siin on oluline mainida, et treeneri soovitusel omalt kogemuselt ei olnud desinformatsioon, vaid pigem väärinformatsioon.

“Vast ikka on korralikult sotsiaalmeedias veel hindamata infot, millega on kokkupuuteid olnud. Pigem isegi väga tihti. Ongi mingid asjad, mis on levinud, mingid üleüldisemad mõtted, aga mis on tegelikult müüdid, näiteks toidu ohutus või jõusaalis mingid trenni tegemise soovitusel, mis ei ole koguaeg õiged.” [Intervjueeritav 15]

“Jaa aga pigem selliseid õpetused. Näiteks, oletame, et treener õpetas mingit viisi mind trenni tegema. Ma hiljem läksin treeneri koolitustele, siis õppisin, hästi palju on tegelikult vastuolulised asjad. Lihtsalt üks inimene annab oma kogemust edasi ja tänu sellele liiguvad sellised vale uskumused.” [Intervjueeritav 3]

Sarnaselt eelmisele juhtumile, puutus 3. intervjueeritav kokku ka vaktsiinivastaste argumentidega. Vaktsiinivastast infot liigub nii meedias, kuid võib ka esineda suusõnaliselt lähedaste ringis.

“... Tülisi võib olla sellepärast, mõned pereliikmed on sellised hästi valitsusevastased ja võtavad siukest nagu hästi tugeva sõnumiga informatsiooni kohe nagu tõepäraseks, nagu antivax liikumine, et hästi tugevate väidetega.” [Intervjueeritav 3]

Mitmed noored väljendasid teadlikkust infokorratuse levikust erinevates mediakanalites, eriti sotsiaalmeedias. Kuid ei osatud alati välja tuua konkreetseid näiteid või olukordi, kus esines

kokkupuude infokorratusega. Osaliselt võib see olla sõltuv intervjuu ajal jooksvalt meenutamisega. Kuigi üldine arusaam infokorratusest on noortel olemas, võib selle äratundmine ja sõnastamine olla keeruline. Samuti tunneb osa noortest ebakindlust väärinfo tuvastamisel, kahtlustades, et see eksisteerib, kuid ei pruugi seda teadlikult tuvastada.

“Sotsiaalmeedias, on mul olnud mingisuguseid väärinfoga seotud asju, ... kunagi nagunii on ette tulnud infot, mida ma tean, et tegelikult ei ole õige. Täpselt kindlat asja ei oska öelda.”

[Intervjueeritav 1]

“Selle info lekkimisega olen kindlasti näinud mingeid uudiseid. (väärinfoga) Otseselt ei ole, mitte, vähemalt enda teada. ... Kindlasti kuskil olen, aga lihtsalt see ongi see, et on ära peidetud niimoodi, et sa ise ilmselt ei saa sellest nii hästi aru.” [Intervjueeritav 6]

Kokkuvõtlikult, noored puutuvad kokku infokorratusega mitmel eri teemal: poliitika, sõda, tervis, treening ning ka igapäevased kollase ajakirjanduse müüdid. See viitab, et infokorratust tajutakse valdkondades, mis noori rohkem huvitab ning mida aktiivsemalt jälgitakse. Seega on suurem tõenäosus nii valeinfoga kokku puutuda kui ka seda märgata ja kriitiliselt hinnata. Eriti tihti mainiti sotsiaalmeedia platvorme, kus valeinfo levib kiiresti ning noorteni jõuavad nii kohalikud kui ka ülemaailmsed teemad. Mitmed vastajad meenutasid konkreetseid näiteid eksitavast sisust, samas osa noortest tunnetas infokorratuse olemasolu, kuid ei osanud sõnastada või näitena tuua. Viidates, et üldine teadlikkus infokorratusest on uuringus osalejate seas olemas, kuid selle tuvastamine ja enesele teadvustamine võib olla ebäühtlane. Oluline nüanss võib ka olla see, et väärinfo ei pruugi olla levitatud anonüümsetest allikatest, vaid ka lähedastest, vahepeal isegi usaldusväärsetest allikatest.

4.4. Kogemused väärinfo uskumise ja selle teadvustamise osas

Selleks, et mõista noorte kriitilist mõtlemist ning avatust uue teabe korral enda uskumusi muuta, esitasin küsimuse: “Kas sa oled kunagi pidanud midagi tõeks, mis hiljem osutus vääraks?”. Sellele küsimusele jagan vastused kolme lahtrisse: noored, kes on kinnitanud kokkupuudet infokorratusega, kes on ebamäärased või piiripealsed ning selgelt eitavad.

Mitmed abiturientid meenutasid vähemalt ühte olukorda, kus nad pidasid mõnda väidet või infot tõeks, kuid hiljem siiski selgus, et tegemist oli eksitava või ebatäpse informatsiooniga. Kirjeldustest ilmses mitmeid erinevaid teemavaldkondi: alates igapäevastest praktilistest olukordadest nagu liiklusreeglid, treeningmeetodid kuni poliitiliste arvamuste ja uudisartiklite tõlgendamiseni. Üks noor tõi esile olukorra, mis viitab kirsikorjamise meetodile. Kuigi ta ei viidanud otseselt teoreetilisele punktile, väljendas ta teadlikkust selle kohta, kuidas informatsiooni võib kontekstist välja rebides moonutada ning seejärel selle meetodi ohvriks langeda. Või siis nagu intervjueritav 10 meenutas, kus ta ei olnud algsele infole lihtsalt piisavalt süvenenud ning hiljem selgus et artikli pealkirja ja sisu vahel on ebakõla.

“Mingeid poliitilisi seisukohti pidanud tõseks hästi palju. Nüüd mingisugused Trumpi intervjuust saadet, kus temast ongi võetud mingisugused klipid kontekstist välja ja kas see just on vale, võib olla mitte, aga pigem ongi see, et ma ei tea lihtsalt terve tõde.”
[Intervjueritav 9]

“Ikkagi on selliseid olukordi, kus ma lihtsalt loen põhilist informatsiooni sealt artikli juhtlõigust ja siis võingi valearusaama saada sellest ja see ei pruugi olla isegi sellepärast, et nagu on öeldud valesti vaid see, et ma lihtsalt ise ei ole piisavalt süvitsi mõelnud sellele.”
[Intervjueritav 10]

Mitmed vastajad jäid oma vastustes kahevahele. Ei eitatud võimalust eksliku info uskumisse, kuid ei suutnud meenutada konkreetset juhtumit või ei pidanud seda piisavalt oluliseks, et eksimus oleks mingit suurt mõju nendele avaldanud. Enamuses selle grupi vastustes kõlab läbi kriitiline hoiak

meediasisu suhtes, mis viitab teadlikkusele, kuid samal ajal ka ebakindlusele oma varasemate kogemuste hindamisel.

“Kusjuures pigem ei ole, sest ma olen suht nagu kriitiline nende meedia asjade vastu. Et enne uurin, siis vaatan.” [Intervjueeritav 8]

“Võib-olla on, pigem madalal tasemel, et ei ole suurt mõju avaldanud. Ma olen pigem suhteliselt kriitiline informatsiooniga.” [Intervjueeritav 15]

Jagasin kolmandasse gruppi noored, kes tõenäoliselt on näinud ja uskunud eksitavat infot, kuid ei suutnud meenutada konkreetset juhtumit. Nende vastustes kõlas teatav eneseteadlik kahtlus. Viidates sellisele nähtusele, kui taustakogemusele.

“Kindlasti on seda juhtunud, arvestades, kui palju ma sotsiaalmeediast kasutan. Selles suhtes ma üritan jällegi nagu mitte seda teha, aga kohapeal niimoodi meelde ei tulegi.” [Intervjueeritav 5]

Vastused sellele küsimusele viitavad, et uurimuses osalenud noored kogevad väärinfot mitut eri viisi. Esimene grupp vastajaid suutis meenutada juhtumeid, kus nad olid eksinud mõnes olukorras infokorratusest tingitud teadmistega. Teine grupp väljendas kahtlust või esitasid võimalust, et võib olla esinenud eksimusi, kuid ei suutnud konkreetset näidet tuua. Kolmas grupp pidas, end üsna kriitiliseks ning ei osanud teadlikku tõekspidamist, mis hiljem osutus vääraks, välja tuua.

4.5. Noored ja faktide kontrollimine

Mõistmaks, kuivõrd noored on kokku puutunud professionaalsete faktikontrollide või iseseisva info valideerimisega, esitasin küsimuse: “Kas ja millal olete näinud faktikontrolle?”. Küsimuse eesmärgiks oli selgitada milline on noorte teadlikkus faktikontrollidest, kas nad on ise praktiseerinud

või on märganud elukutseliste faktikontrollijate artikleid. Mitmed noored rääkisid, et on faktikontrolle märganud uudisteportaalides nagu Delfi või EPL. Teised on märganud sotsiaalmeedias postitusi, kus valeinfo on tähistatud või seda kommenteeritud. Isegi kui abiturientid ei olnud ise faktikontrolle otsinud, siis olid nad nendega juhuslikult kokku puutunud.

Üsna suur osa vastanutest omas mingisugust teadlikkust või varasemat kokkupuudet faktikontrollidega. Näiteks, intervjueeritav 4 meenutas juhtumit *Facebooki* grupis “Märgatud Tartus”, kus ühe väärinfot sisaldava postituse kommentaarides lükati autori uskumus ümber. Intervjueeritav 10 mainis, et on näinud küll mingisuguseid faktikontrolle, kuid kuna need ei olnud kuigi usaldusväärsed, sest tegu oli sotsiaalmeedia postitusega. Intervjueeritav 11 väitis, et faktikontrollid, mida ta on näinud, on liiga ilmselgetele valemaktidele tehtud, seega nendest ei ole talle väga kasu. Enamus uuringus osalevatest noortest, kellel on olnud kokkupuuteid faktikontrollidega, on nendega tutvunud vaid põgusalt. Süvenunult lugenud või faktikontrolle ise eesmärgipäraselt otsinud noori oli vähe. Viidates, et huvi faktikontrollide vastu sõltub suuresti teemast. Eeldan, et mida isiklikult olulisemaks või huvitavamaks teemat peetakse, seda tõenäolisemalt tabatakse infokorratust ning suurema võimalusega kontrollitakse ka andmeid.

“Ma tean et vist Eesti Päevaleht teeb neid faktikontrolle Eestis, et mingeid olen neid näinud ja vahel lugenud, aga nagu spetsiifiliselt ise neid välja otsinud ei ole.” [Intervjueeritav 5]

Jagasin teise gruppi noored, kes ei ole kasutanud professionaalseid faktikontrolle, vaid pigem kirjeldasid iseseisvat info kontrollimist. Tihti kasutatakse Googeldamist, teiste allikatega võrdlemist, Wikipedia kasutamist ning sõpradelt ja tuttavatelt üle küsimist. Info kontrollimine on uuringus osalenud noorte seas populaarne siis, kui käsitletav info tundus kahtlane või tegemist oli emotsionaalselt laetud sõnumiga. Intervjueeritavad 1 ja 10 mainisid, kuidas kontrollisid president Donald Trumpi väljaütlemisi näiteks tariifidega seotud teemat. Intervjueeritav 11 rääkis, kuidas platvormil *X* esineb vahepeal kahtlast infot ning siis kontrollib seda. Samas, kui veedab aega foorumites *Reddit* või *4chan*, siis ei hakka isegi arvestama seda infot.

“No selles suhtes kahtlast infot on olnud küll palju. Ma siin olen suht tihti skrollinud, näiteks TikTok ja siis seal tuleb päris palju mingeid veidraid kahtlaseid uudiseid ja mingeid videoid ja siis ma vahepeal kontrollin neid, et ta kas selline asi päriselt on juhtunud või mitte ja tuleb välja, et pigem ei ole. Või siis on need mingi osa sellest, mis seal TikToki oli. Vahepeal info oli õige, aga mingi teine osa jäi täiesti mainimata.” [Intervjueeritav 6]

“Vahepeal googeldan siis vahepeal küsin sõprade käest, kes kaua on oma valdkonna sees hästi teavad.” [Intervjueeritav 8]

Väike osa noori ei olnud kokku puutunud faktikontrollidega, näiteks intervjueeritav 3 mainis, kuidas pigem loeb uudiseid meelelahutuslikel eesmärkidel.

Uuringus osalenud noorte kokkupuude faktikontrollidega on mitmesugune. Suurim osa viib kahtlase info korral läbi iseseisvalt faktikontrolle, kasutades erinevaid otsingumootoreid, tuttavate teadmisi või otsivad samal teemal artikleid. Need, kes on professionaalsete faktikontrollidega kokku puutunud, on seda pigem teinud juhuslikult ning ei ole nende lugemisele väga palju rõhku pannud.

4.6. Usaldusväarsuse tunnused noorte vaatepunktist

Selleks, et mõista, millistel alustel hindavad noored meediasisu usaldusväarsust ning milliseid kanaleid nad eelistavad, esitasin kaks küsimust: “Millised uudisekanalid on sinu jaoks usaldusväärased? Millised on sinu jaoks usaldusväärse uudise tunnused?”. Vastustest selgus, et noored hindavad usaldusväarsust mitme erineva teguri kaudu. Kõige tihedamini esinevaks vastuseks ilmnis väljaande tuntus ja autoriteet, mistõttu mainiti väga tihti ERRi. Seda peamiselt põhjusel, et tegemist on riikliku meediakanaliga, mis ei ole kallutatud poliitilise partei poolt, ei loetle kollase ajakirjanduse kategooriasse, informatsioon on kontrollitud ning Eesti riik ei tsenseeri ajakirjandust. Sarnaselt ERRile mainis nt Intervjueeritav 10, et jälgib BBC kuna tegemist on samuti riikliku meediaga, lisas ka, et neil on väga suur lugejaskond. Suure lugejaskonna ja autoriteedi argumenti kasutati ka Delfi ja Postimehe kasuks.

Küsisin: “Sa oled hästi mitu korda ERRi maininud. Miks just ERR on sinu jaoks usaldusväärne?” Vastus: “Minu silmis see on, kuna tegu on riikliku meediaga, siis kuigi noh, kõik meedia on kallutatud, siis see vähemalt ei ole kindlalt mingi poliitilise partei poolt kallutatud. Samuti pole see ka kollane ajakirjandus. Nii et minu silmis on üks kõige usaldusväärsemaid. Kuigi, seal on siiski tegu on riikliku meediaga. Ehk siis seal võib olla, kui me elaksime natukene hullemas ühiskonnas nende poolt see mõjutustöö päris suur.”
[Intervjueeritav 4]

Populaarseks usaldusväärseuse tunnuseks osutus ka neutraalsus ja mitme vaate esindatus. 3. Intervjueeritav mainis, et tema jälgib ERRi, Postimeest ja *Yahoo Finance*, kuna nendes organisatsioonides esitatakse uudiseid neutraalselt ning kirjutatakse mitme osapoole vaatepunkte lahti, mitte vaid ühte.

“Enamasti vaatan Delfit ja Postimeest ja noh, mis sinna alla kuuluvad Ärileht ja Maaleht... Uudiste jaoks Facebookis on lihtsalt noh, mingi lisainfo, aga need pole otseselt uudised... Põhiteema (usalduse aspektist) on see, et kas artikkel või asi on nagu neutraalne, et üks pool on kas täielikult vale või mingi asi on täielikult jama, siis see ei ole tõsi, minu arvates mitte. Igas asjas on midagi head, midagi halba. Pigem ongi, kui asi on neutraalne siis on neid võimalik rohkem usaldada. Ütleme niimoodi, kui see tundub rohkem, et pole emotsiooni pealt tehtud, vaid on nagu ikkagi mõttega tehtud.” [Intervjueeritav 12]

Intervjueeritavad 15 ja 8 soovivad usaldusväärsetelt allikatelt näha reaalseid fakte ning allikaid, kust info on saadud. See annab võimaluse ise kontrollida, kas allikas on ikka usaldusväärne.

Intervjueeritav 8 lisas ka, et vahepeal loeb kommentaare ning nende lubamine artikli all tuleb kasuks usaldusväärsele. 9. intervjueeritavale mängib olulist rolli, kes on artikli autor, meenutades, et neid õpetati Ühiskonnaõpetuse tunnis tegema taustakontrolli ning selle abil hindama, kas tegemist on propagandaga või lihtsalt arvamusooga. 7. intervjueeritava kohaselt lisab artiklile usaldusväärset ka selge ning korrektne keelekasutus. 6. intervjueeritav eeldab, et kui ajalehele toimetuse töötajad on viimane müür, mis vaatab üle info korrektsuse ja kas info on pädev. Lisaks mainiti ka terve mõistuse

kasutamist, kui miski tundub jabur, siis jätab lihtsalt vahele ning kõik mis on seotud klõpsulõksude ja “võrgutamistega” (et lugejaid juurde saada) jäetakse ka vahele mainis intervjueeritav 14. Intervjueeritav 11 on kujundanud oma usaldusväärsete allikate nimekirja eesti keele õpetaja soovitusel.

Üks abiturient mainis ka pidevat skeptilisust allikate vastu, kasutades peamiselt sisetunnet;

“No ma põhiliselt loen ei ERRi. Põhiliselt loen seda, sest see on tasuta, aga nagu ma ei taha hästi kõike uskuda 100%. Vahepeal mingi projekti jaoks või kooli jaoks, olen teisi ka lugenud, aga seal on muidu tasulised, nii et ma ma isegi ei proovi.... Võib-olla, kuidas kirjeldatakse asju võib olla kas on midagi mingid arvud on üles paisutatud või nii, et kas ta ikka on nii. Pigem sisetunde järgi, ma siuke analüütik ei ole. Kahtlen kõiges kogu aeg, võib-olla kõige kindlam.” [Intervjueeritav 2]

Uuringus osalenud abiturientide arusaamad usaldusväärsetest allikatest põhinevad nii ratsionaalsetel kriteeriumidel nagu neutraalsus, allikad, autor ja keelekasutus kui ka harjumustel ja ühiskondlikel kuvanditel. ERRi tuntus ning riikliku meediaväljaande staatus, jätab usaldusväärse mulje. Mida kinnitab ka ERRi populaarsus, mida mainiti kõige tihedamini usaldusväärseks allikaks: ERRi 10, Postimeest 9, Delfit 8, BBC 2, Yahoo Finance 1 korda. Peamised usaldusväärsetest tagavad elemendid uuringus osalevate noorte jaoks on, neutraalsus ja mitme vaate esindatus, selge ja korrektne keelekasutus, autori olemasolu ja taust, viidatud allikad ja faktid, toimetuse olemasolu ning väljaande tuntus ja autoriteet. Sotsiaalmeedias levivate sõnumite suhtes ollakse pigem skeptilised. Kuigi mõni noor tunnistas, et ei süvene süsteemselt, oli üldine hoiak siiski kriitiline ja valiv.

4.7. Praktilise ülesande tulemused

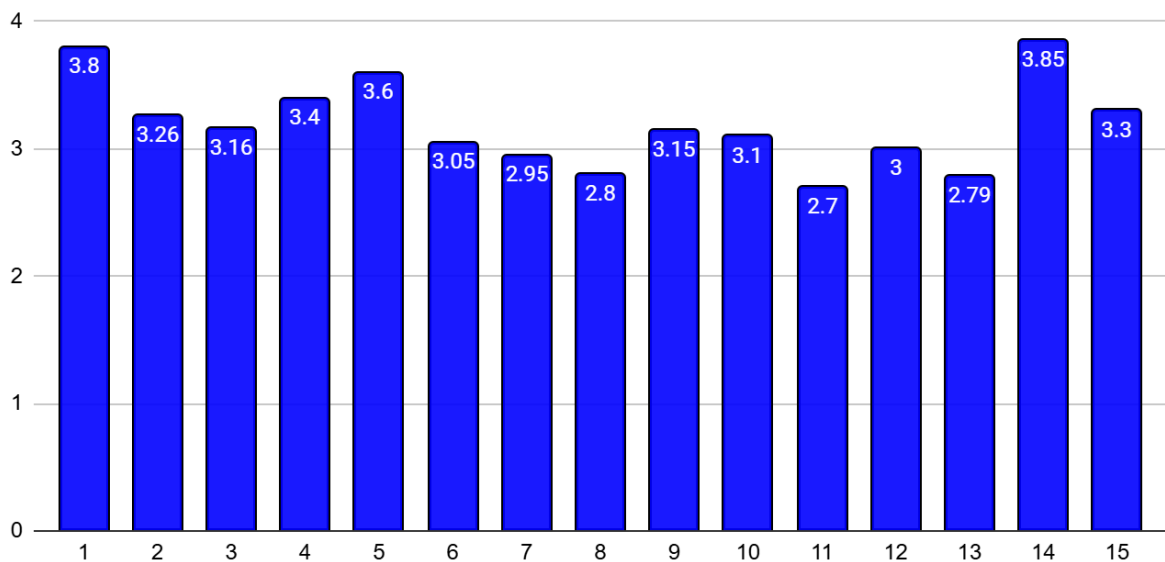
Järgnevalt tutvustan Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelile ehitatud praktilise ülesande tulemused. Intervjueeritavate keskmine informeerituse skoor oli 3.2 (skaalal 0-4), mis paigutab nad kategooriasse “pigem hästi informeeritud”. 15st vastajast 12 kuulusid vahemikku

2.5-3.49 ehk “pigem hästi informeeritud”, samas kui kolm vastajat saavutasid tulemuse vahemikus 3.5-4, kes kategoriseeruvad kui “informeeritud”. See viitab jällegi uuringus osalevate noorte üsna tugevale kriitilise mõtlemise oskusele, esmapilgul kinnitab ka enamuse noorte eneseteadlikku kriitilisust meediasse.

Madalaim individuaalne tulemus oli 2.7 ning kõrgeim 3.85. Kolm vastajat nr 1 (3.8), nr 6 (3.05) ja nr 14 (3.85) suutsid kõik väited korrektselt lahterdada kas tõseks või vääraks. Samas nr 6 intervjuueeritava nendest kolmest oluliselt madalam keskmine skoor võrreldes teistega, viitab sellele, et tema enesehinnang oli märkimisväärselt madalam. Kui kõik väited õigesti hinnata, siis mõjutab madalam enesekindlus ka informeerituse lõpphinnangut.

Joonis 3. illustreerib vastuste jaotust skaalal 0-4 ning näitab, millise informeerituse skoori iga uuringus osaleja sai.

Keskmine informeerituse skoor

Joonis 3. Praktilises ülesandes saavutatud keskmine informeerituse skoor intervjuueeritava kaupa

Tulemused viitavad uuringus osalenud noortel on üldiselt hea baasoskus väärinformatsiooni väidetest ära tunda. Vähene andmete hajuvus viitab, et suurem osa vastanutest suudab anda adekvaatseid hinnanguid info tõesusele.

Informeerituse skoor sai langeda kahel viisil: valesti vastamine, mida enesekindlam valesti vastates, seda madalam skoor ning õigesti vastates madal enesekindlus. 300-st võimalikust vastusest vastati valesti 21 korda, ehk 7% kõikidest vastustest. Seega ei viinud skoori alla niivõrd valed vastused, vaid pigem kõhkklus ja ebakindlus. See viitab, et vastajad ei pruukinud alati tugineda oletustele, vaid väljendasid pigem teadlikku ettevaatlikkust olukorras, kus faktiteadmised puudusid. See võib tähendada kahte asja, et noored võivad olla teatud teemade ja valdkondade puhul siiski haavatavad info moonutamise või keerukama esituse tõttu. Teisest küljes leian, et kui vastajal puuduvad teema või väite kohta faktilised teadmised, siis võib kõhkklus tähendada valmisolekut mitte tugineda emotsioonidele ega oletustele. Selle asemel, et arvamust koheselt kinnitada, annab see võimaluse otsida kinnitavaid või ümberlukkavaid asitõendeid. Ehk see võib viidata tervislikule ja reflektiivsele meedia tarbimisele. Kuna tulemused olid pigem positiivsed, siis kaldun arvama, et teine variant peab paremini paika selle valimi ulatuses.

Temaatiliselt ja igapäevaselt vähem esilekerkivad valdkonnad, nagu hallide passide poliitika ja farmilõhe kasvatamine põhjustasid rohkem eksimusi, võrreldes aktuaalsete teemadega nagu Ukraina sõda või keskkond. Kõige rohkem esines eksimusi väidetel 3 ja 17.

"Kristina Kallas on rääkinud hallide passide kaotamise vajalikkusest, rõhutades, et riik peaks pakkuma kodakondsuse saamise võimalusi senistele kodakondsuseta isikutele." [Väide 3]

"Farmilõhe on mürgine, halli värvi ja keemiliselt oranžiks värvitud kala, mida söödetakse antibiootikumide ja pestitsiididega." [Väide 17]

Üheks võimalikuks põhjuseks on vähem kajastatud teemade tundmatus, mistõttu noortel puudus varasem kokkupuude ning tehti otsus kõhutundelt. Lisaks olid need väited oma sõnastuselt keerulised ja pikad, mille seast tõe ja vale eristamine ilma kirjalikku teksti nägemata võib osutuda keeruliseks. Struktuur, kus valed, pooltõed ja õiged faktid on läbisegi, suurendab tõenäosust eksida, eriti kui hindamine toimub suuliselt ega anna võimalust põhjalikumalt reflekteerida. Näiteks, eksiti võrreldes teiste kliimaga seotud väidetest just väitega number 4 kõige enam:

"Teaduslikud andmed ei kinnita, et CO2 taseme tõus põhjustab globaalset soojenemist – vastupidi, ajalooliselt on temperatuur tõusnud enne CO2 taseme kasvu." [Väide 4]

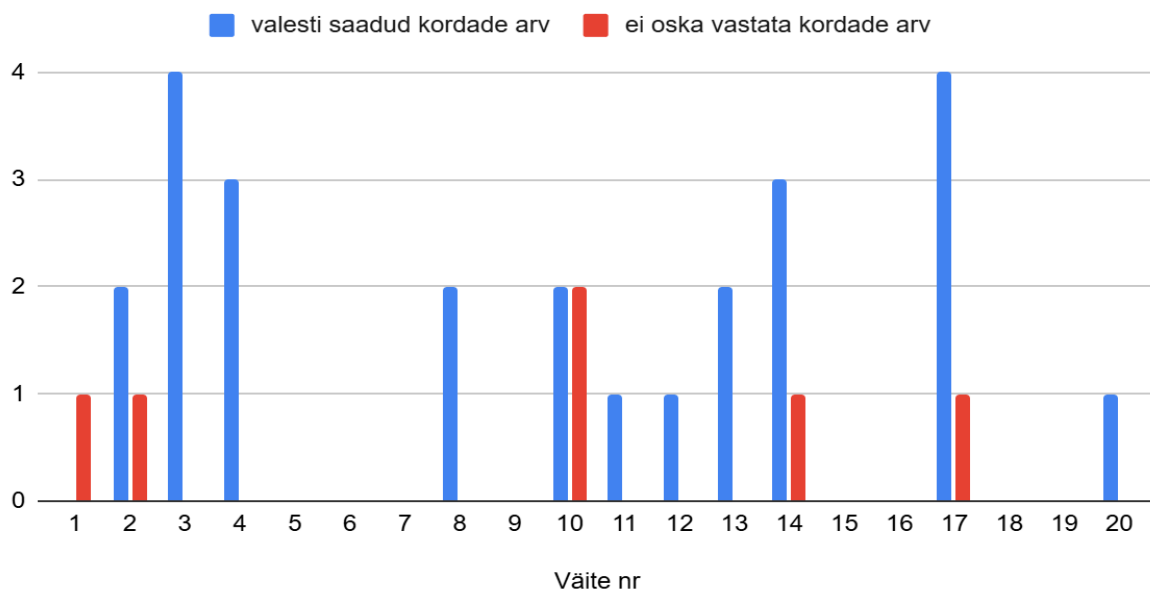
Selles väites kasutasin teadlikult keerukaid väljendeid nagu "ajalooline temperatuuritõus" ja "CO₂ taseme tõus", mis võivad kuulajate jaoks luua illusiooni teaduslikust täpsusest, kuna selline terminite kasutamine ilma kontekstita võib muuta väärinfo tuvastamise veelgi keerukamaks, eriti suuliselt ette loetud versioonis.

Kõige sagedamini ei osatud vastata väitele number 2.

"Ameerika Ühendriikide ametlikud allikad on kinnitanud, et paljud Ukrainale saadetud relvadest müüakse edasi mustal turul ja jõuavad lõpuks Ladina-Ameerika narkokartellide kätte."

Peamiseks põhjuseks võin arvata, on väite sõnastus, mis viitab küll autoriteetsale allikale, kuid jätab siiski allika täpsustamata. Seega ei teki võimalust kontrollida algallikat. Nagu noored intervjuudes välja tõid, peavad nad oluliseks selliste väidete juures viidet algallikatele. Seega tuginesid mõned, kes ei osanud väite kohta arvamust öelda varasemalt õpitud teooriale.

valesti saadud kordade arv ja ei oska vastata kordade arv

Joonis 4. Valesti vastatud kordade arv ning “ei oska vastata” kordade arv väite numbriga kaupa

Joonis 5 illustreerib iga väite raskusindeksit. Raskusindeksi saamiseks liitsin kokku mitu korda ei vastatud ning mitu korda valesti vastati eraldi väite kohta. Kõige keerulisemaks väiteks osutus väide nr 17, mille raskusindeksiks kujunes 5.

"Farmilõhe on mürgine, halli värvi ja keemiliselt oranžiks värvitud kala, mida söödetakse antibiootikumide ja pestitsiididega."

Raskusindeksiga 4 järgnesid järgmised kolm väidet.

"Kristina Kallas on rääkinud hallide passide kaotamise vajalikkusest, rõhutades, et riik peaks pakkuma kodakondsuse saamise võimalusi senistele kodakondsuseta isikutele." [Väide 3]

"Eesti riik sundis Eesti Energiat ära andma kahte suurt elektriplokki Ukrainale, mille tõttu tuli teha 600 miljoni euro suurune mahakandmine." [Väide 10]

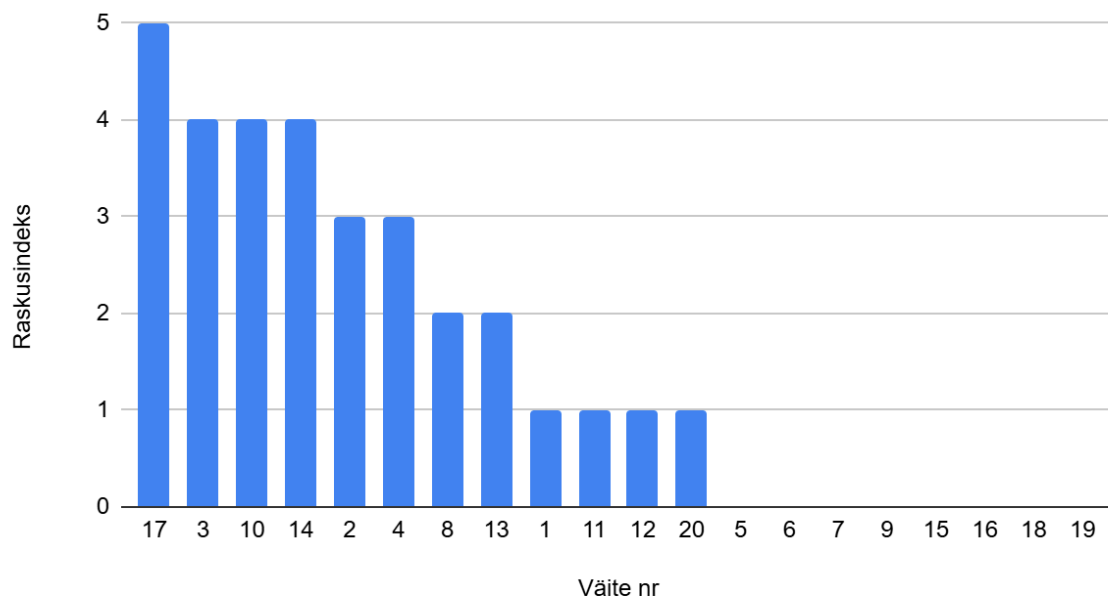
"Puuduvad teaduslikud tõendid, et mRNA vaktsiinid põhjustavad vähki." [Väide 14]

Veidi madalama, kuid siiski märgatava raskusindeksiga olid järgmised 2 väidet.

"Ameerika Ühendriikide ametlikud allikad on kinnitanud, et paljud Ukrainale saadetud relvadest müüakse edasi mustal turul ja jõuavad lõpuks Ladina-Ameerika narkokartellide kätte." [Väide 2]

"Teaduslikud andmed ei kinnita, et CO2 taseme tõus põhjustab globaalset soojenemist – vastupidi, ajalooliselt on temperatuur tõusnud enne CO2 taseme kasvu." [Väide 4]

Väidete raskusindeks

Joonis 5. Väite raskusindeks väite kaupa

5. ARUTELU

Magistritöö eesmärgiks oli teada saada, kas noorte meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva informatsioonile levitud infokorruptuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla. Nende eesmärkide täitmiseks püstitasin järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas panustab õpilaste koolist saadud meediapädevuse ettevalmistus õpilaste võimekusse infokorruptust tuvastada?
2. Milline on uuringus osalenud õpilaste võimekus infokorruptust tuvastada?

Arutelu peatükk on ülesehitatud järgmiselt: alapeatükk 5.1 käsitleb esimest uurimisküsimust ja hõlmab tulemuste peatükke 4.1 ja 4.2; alapeatükk 5.2 arutleb teise uurimisküsimuse üle ja vastab tulemuste peatükkidele 4.3, 4.4, 4.5 ja 4.6; viimases arutelu alapeatükis 5.3 vastan uurimistööle seatud eesmärgile.

5.1. Moodustunud valimile koolides pakutav meediaõpetus

Tänapäeval on meedia, eriti sotsiaalmeedia, tarbimine noorte seas populaarne, seda kinnitavad ka intervjuu tulemused. Noorte teadliku tarbimise kestust on oluline teada, sest mida pikaajalisem on meeditarbimine, seda tõenäolisem on, et puututakse kokku mingit tüüpi infokorruptusega. Õnneks on meediapädevus õpetatav ning omandatav oskus (Aufderheide, 1993), mis hõlmab endas võimekust leida, analüüsida, hinnata ning luua sõnumeid (Livingstone, 2004). Ilma vajalike taustateadmisteta nagu meediapädevus, on ettejuhtuval pahatahtlikul infoühiskonna mõistes negatiivne mõju (Cernicova-Buca ja Ciurel, 2022). Valimi moodustanud noored arvavad, et nende meeditarbimine sai alguse 8-9 aastat tagasi, ehk umbes 10-aastaselt. Üsna tavaline vastus oli, et teadlik uudiste jälgimise harjumus tekkis põhikooli lõpus. Varajase eluea aktiivse meeditarbimise tõttu peaks noortele meediapädevusega seotud oskusi õpetama juba üsna varajases eas. Eesti on ettenähtud, et I

kooliastme lõpetaja tunneb muuhulgas ka sotsiaalmeedia ohte ning II kooliastme lõpetaja mõistab, et meedia saab mõjutada nende tervisekäitumist ja oskab ohtudest näiteid tuua Riigi Teataja (2010).

Gümnaasiumi lõpetajatele ettenähtud meediapädevused on määratud Riigi Teataja (2010) peatükis 5.3. Need hõlmavad endas oskust eristada ja hoida lahus fakti kujuteldavast, uudist arvamusest, analüüsida teabegraafikat ning tunda demagoogia- ja manipuleerimisvõtteid. See mängib olulist rolli, kuna Vene Föderatsioon on korduvalt püüdnud destabiliseerida Lääne ühiskonda erinevate infooperatsioonide kaudu, mille üheks sihtmärgiks on noorte mõttemaailma mõjutamine (Rasheed, 2024). Intervjuudest selgus, et meediapädevust õpetatakse nii eesti keele ja kirjanduse kui ka ühiskonnatundides. Loetelu kooskõlastub riiklike kohustuslike ainetega. 11. klassis läbitakse eesti keele raames kursus “Meedia ja mõjutamine” ning ühiskonnatunni raames “Ühiskonna areng ja demokraatia” (Haridus- ja Teadusministeerium, i.a; Haridus- ja Noorteamet, i.a). Intervjuudes toodi korduvalt esile allikakriitilisust, uudiste struktuuri ning ajakirjanduse rolli ühiskonnas. Enamus noori on õpetatud hindama informatsiooni tõesust ja kuidas valeinfot ära tunda. Oli ka juhtum, kus õpetaja oli keskendunud pigem sisuloomele kui infokorratuse ära tundmisele. Esines ka õpilane, kellel meediateemade käsitus koolis oli minimaalne. Eelnev viitab koolide lõikes ebaühtlasele meediapädevuse õpetusele, kuid võib ka olla tingitud noorte mälust. Üldjoontes peaks kohustuslikud ained andma edasi järgmisi meediapädevuse oskusi: tuvastama ohte ning manipuleerimisvõimalusi ja oskust eristada emotsionaalseid ja poliitiliselt kallutatud hinnanguid objektiivsest tõest (Haridus- ja Teadusministeerium, i.a; Haridus- ja Noorteamet, i.a).

Temaatilistes valikainetes nagu “Infoühiskond”, “Meedia ja tänapäeva ühiskond” ning “Meediaõpetus” tutvuti lähemalt ajakirjanduse alustaladega ning õpiti tundma ära väärinfot. Mainitud “Infoühiskonna” alla kuuluv valikkursus “Inimene ja Õigus” keskendub muuhulgas ka allikakriitilisusele ning meediakirjaoskusele (Haridus- ja Noorteamet, i.a). Valikkursus “Meediaõpetus” on riiklikes õppekavades pakutavatest ainetest, mida uuringus noored mainisid, kõige tugevamalt seotud infokorratusega. Kursuse õpiväljunditeks on muuhulgas ka meediamanipulatsioonide hindamise oskus ning propaganda ja PR toime tundmine (Lõhmus, i.a).

Tulemustest järeldan, et valimisse sattunud noorte meediapädevusega seotud oskused on suuremalt jaolt riiklikult etteseatud standartidega vastavuses – mõningate eranditega. Varasemate uuringute põhjal, mis näitavad positiivset korrelatsiooni meediapädevuse ja väärinfo vahel (Mokadem, 2023; Usman et al., 2022; Amar et al., i.a; Dame Adjin-Tetty, 2022), võin järeldada, et õpilaste eelnev

ettevalmistus koolis mõjutab meediatarbimisel positiivselt kontekstitaju ning aitab kaasa igapäevastes situatsioonides väärinfo tuvastamisele.

5.2. Noorte kokkupuuted infokorratusega

Uurisin noorte kokkupuuteid infokorratusega, mõistmaks, millises ulatuses noored teadvustavad pidevas infovoos viibides väärinformatsiooni. Uuringu tulemusena saan hinnata noorte varasema meediapädevuse õpetuse kvaliteeti. Kui noored suudavad tähele panna meedias ringlevat infokorratust, siis võib järeldada, et valimis osalenud noortele gümnaasiumides õpetatavad meediapädevuse oskused on kasulikud ka päriselus.

Intervjuudest ilmnes, et enamus noori on tähele pannud mingil määral infokorratust ning nendest pooled oskasid tuua näiteid oma kogemustest. Peamiselt märgatakse väärinfot sotsiaalmeedia platvormidel *Instagram*, *Facebook*, *X* ja *TikTok*, kus sõnumeid võib toota ja jagada igäüks. Noored on märganud infokorratust kõige tihedamini D. Trumpi, Ukraina ja Gaza teemadel. See tundub loogiline tulenevalt nende teemade laialdasest meediakajastusest ning võimest esile kutsuda tugevaid emotsioone. Viimasel kahel teemal levitab Vene Föderatsioon desinformatsiooni, (eriti Ukraina teemadel), kus muuhulgas dehumaniseeritakse riigijuhte ning demoniseeritakse riiki (Romaniuk, 2023). Pooled noortest kinnitasid, et on puutunud kokku infokorratusega ning vahepeal kahtlevad mingis infos, kuid ei ole päris kindlad, kas tegemist on ikka väärinfoga või mitte. Astafieva et al. (2023) said umbes sarnased tulemused, järeldades, et nende valimist 18% ei olnud väidetavalt kunagi infokorratusega kokku puutunud ning 44% ei osanud ühtegi näidisjuhtumit esitada ning võtsid kokku, et noorte ettevalmistus on puudulik.

Tulemuste analüüsist tuli ka välja, et mitmed noored on varasemalt olnud eksitatud väärinfo poolt. Tunnistati, et vaeleusaam oli tekkinud vaid artikli juhtlõiku lugedes ning hiljem mõisteti, et seetõttu jõuti hoopis vastupidisele tulemusele. Üks intervjuueeritav oli avastanud, et tarbitud sõnum sisaldas vaid osa laiemast kontekstist. Mis on Jaradat et al. (2024) kirjeldusel tihti esinev kirsikorjamise praktika ning infokorratuse levitamise meetod, mida võib esineda nii statistikas ja graafikutes kui ka uudiste segmentides. Teine osa noortest ei eitanud või ei suutnud meenutada sellist juhtumit. Nende vastustest kõlas läbi kriitiline suhtumine meediasse ning sealt tarbitavasse infosse.

Kriitilisust illustreerib ka see, et enamus noori oskab mainida vähemalt üht kriteeriumi, mis muudab nende jaoks sõnumi ebausaldusväärseks. Samal teemal uurinud Tkáčová (2021) leidis, et peamisteks põhjusteks, miks noored usaldavad sõnumit, on homogeenus, teabe atraktiivsus, vahetu ümbruse mõju (st usun sõbra või tuttava jagatud sõnumit), hetkeline tunne, et sõnum on tõene ning vastaja individuaalne hirmutunne ehk uudise sotsiaalne oht. Dame Adjin-Tetty (2022) aga uuris, millistel põhjustel inimesed ei usalda allikaid, millel puudub(-vad) kredibiilsus, piisavad tõendid, tehnilised ebakõlad, klõpsulõksud ning kirjavead. Peamised usaldusväärseuse tunnused magistritöö valimisse sattunud noorte seas, on väljaande autoriteetsus, neutraalsus ja viited allikatele ning autoritele. Samuti peeti ka oluliseks: kredibiilsust, tõendite ja allikatele viiteid. Eesti noored ei usalda, kui esinevad klõpsulõksud, “võrgutamised” või õigekirjavead.

See, et noored peavad mingeid tunnuseid ebausaldusväärsest, on hea ning näitab nende kriitilist suhtumist sõnumisse, viidates jällegi mingil tasemel meediapädevusele. Intervjueeritavad teevad oma faktikontrolle pigem ise, tunnistades, et on küll näinud professionaalseid faktikontrolle, kuid enamasti neid lugenud ei ole. On ka märgatud sotsiaalmeedias mitte nii usaldusväärseid faktikontrolle. Kuid noored pigem eelistavad ise fakte kontrollida kasutades selleks *Googlet* või *Wikipediat*. Kuid Fallise (2014) andmetel ei ole Wikipedia hea koht faktikontrollideks, kuna seda keskkonda kasutatakse muuhulgas ka infokorratuse levitamiseks. Mõned noored võrdlevad teiste allikatega või küsivad nõu lähikonnalt. Sarnaseid tulemusi on leidnud ka Al Zou'bi (2022), kelle uuringust selgus, et meediapädevuse koolituse läbinud valimist 56% eelistasid infokorratuse tuvastamiseks kasutada Googlet, 21% kontrollisid meediaallikat, 16% kasutasid kriitilist mõtlemist ning 7% ei osanud vastata. Seega uuringus osalenud Eesti 12. klassi õpilastel on enam-vähem sarnased käitumismustrid, kui soovivad fakte kontrollida. Seega võib järeldada, et Eesti kooliõpilaste meediapädevus on võrreldav Al Zou'bi meediapädevuse kursuse läbinutega.

5.3. Praktilise ülesande analüüs

Magistritöö eesmärgiks oli teada saada, kas noorte meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva inforuumis levinud infokorratuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla. Sellele eesmärgile said vastuse praktilise ülesande abil, mis oli loodud Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelile.

Tulemustest selgus, et valimisse sattunud abiturientid paigutuvad kõik kategooriasse “pigem hästi informeeritud” ja “informeeritud”. Võrreldes Li ja Wagneri (2020) uuringuga, kus valdav enamus poliitiliste väidete hindamisel oli informeerimata, on tulemus positiivne. See tähendab, et noored suutsid hinnata 300-st võimalikust korrast 21 korda valedsti, mis tähendab, et õigete vastuste osakaal oli 93%. Kolm noort hindasid kõik väited korrektselt. Sarnase uuringu koostasid ka Trzun et al. (2024), kes esitasid noortele 48 uudisteartiklit. Nende uuritavad hindasid 58.4% juhtudest korrektselt. Siin võib tulemustes nii suur erinevus olla kolmel põhjusel. Uuringud kinnitavad, et meediapädevus suurendab inimeste võimekust tuvastada väärinformatsiooni (Mokadem, 2023; Usman et al., 2022; Amar et al., i.a; Dame Adjin-Tetty, 2022). Seega üks võimalustest on, et minu koostatud valimis osalenud noored on paremate meediapädevuse oskustega kui Tezun et al. uuringus, seetõttu ka paremad tulemused. Võib ka olla, et minu uuringusse sattus meediateemadel rohkem huvitatud noori. Sarnaseid tõlgendusi tegid ka Melro ja Pereira (2019), leides, et kommunikatsiooniteaduste tudengid olid pädevamad võltsuudiste tuvastamisel kui teised, kuna neil on teemaga tihedam kokkupuude ning paremad teoreetilised taustateadmised. Kolmandaks põhjuseks võib olla väidete ülesehitus ning temaatiline erinevus. Tezun et al. kasutasid COVID-19 ajal levinud ajaleheartiklite pealkirju, kuid selle erinevuse mõju ei saa kahjuks olemas olevate andmetega kinnitada ega ümber lükata.

Magistritöö praktilises ülesandes osutasid kõige raskemini korrektselt hinnatavaks väited, milles esitatud teemad on saanud vähem meediakajastust või olid keeleliselt keerulise ülesehitusega. Valedsti vastatud väidete puhul hinnati oma enesekindlust enamasti pigem madalalt. Viidates pigem teadmiste puudumisele ning sellest tulenevalt arusaadavale ebakindlusele, mõne erandiga. Kaks intervjueeritavat hindasid oma ebakorrektselt vastust hindega 4. Kuid mõlemal juhtumil oli tegemist eksitusega. Eksimused ei kordunud hiljem väidetega, mis kajastasid sama teemat. Vaid ühel juhul ilmnis muster, kus kokku neljast kliima temaatilisest väitest kolmel oldi läbivalt ebakorrektselt “pigem kindel” (3). Intervjueeritavaga arutades mõistsin, et tegemist ei olnud poliitilise kallutatusega, vaid lihtsalt valedsti arusaamisega. See iseenesest ei üllata, kuna kliimateemadel infokorratuse levitamiseks ning inimestes teadusliku lähenemise kahtluse alla seadmiseks kasutatakse tihtipeale raskesti tuvastatavat “vale tasakaalu” meetodit. Meetodi üks eesmärkidest ongi tekitada segadust (Rietdijk ja Archer, 2021) ning eeldan, et tegemist oligi sellise juhtumiga. Esines ka üks juhtum, kus intervjueeritav vastas 15-st vastusest neli korda “ei oska öelda”. Ehk vastaja oli mitme väite osas informeerimata. Viidates Li ja Wagneri (2020) teooriale, mille kohaselt

informeerimata inimestel puuduvad piisavad teadmised väite korrektsuse kinnitamiseks või ümberlükkamiseks – siis nad ei ole poliitiliselt kallutatud, vaid lihtsalt ei saa faktide puudumise tõttu otsust langetada. Sellises olukorras muutuvad oluliseks nende „veenmiseks“ või informeerimiseks mõjusad faktikontrollid.

Praktilise ülesande tulemustest võib järeldada, et valimisse sattunud noored olid kõik „informeeritud“ või „pigem informeeritud“, kuigi mõne väite hindamise puhul esines ka „informeerimatust“. See näitab, et kõik intervjueeritavad on koolis läbinud mingisuguse meediapädevuse õppe, mis on andnud neile oskuse kriitiliselt mõelda ning märgata või vähemalt tajuda infokorratust, kui seda esineb. Seega võib uurimistöö eesmärgi täitmise tulemusena järeldada, et uuritavatel 12. klassi noortel on piisavalt hea meediapädevus ja kriitiline mõtlemine, et toime tulla tänapäeva informatsioonileviva infokorratuse ja mõjutustegevusega.

5.4. Piirangud ja edasised uurimisvõimalused ning tulemuste rakendatavus

Selle töö tulemused toovad esile vajaduse käsitleda infokorratust koolide ainekavades süstemaatilisemalt, et vähendada selle levikut ja mõju. Seetõttu on üheks ettepanekuks meediaõpetuse sisu süstematiseerimine ja laiendamine. Lisaks leian, et võiks koostada gümnaasiumiõpilastele mõeldud infokorratuse teemalise valikaine, mille sisu käsitleks üksikasjalikult erinevaid temaatilisi probleeme.

Magistritöö käigus ilmnis mõni kitsaskoht. Näiteks tulemuste analüüsi käigus selgines noorte üsna suur erinevus meediateemalise hariduse omandamisel. Kuna selles töös on kõikide uuritavate andmed anonüümsed, kaasa arvatud koolid kus nad õpivad, siis ei võimaldanud andmed analüüsida erinevate koolide õppekavasid. Usun, et nende kavade analüüs, koos intervjuude ja vaatlustega koolitundides annaks hea sissevaate koolide lõikes esinevatest või mitte esinevatest erinevustest.

Praktilises ülesandest järeldan, et valimis osalenud 12. klassi õpilased on pädevad infokorratuse tuvastamisel. Siiski, kuna puudus kontrollgrupp, ei saa päris selgust, kas tegemist on kvaliteetse meediaõpetusega või lihtsalt pädeva ja informeeritud noorte grupiga. Sellest ka minu teine ettepanek. Koostada esinduslik kvantitatiivne uuring. Küsides – kui hästi noored tuvastavad infokorratust ning milline on nende enesekindlus seda tehes. Samuti peaks uuringus küsitlus käsitlema nende varasema meediaga seotud haridust. Lisaks oleks hea, kui väiteid, mida tuvastada

oleks rohkem ning neid saaks klasterdada. Selle abil saab näha teemade kaupa, kui informeeritud, informeerimata või valesti informeeritud inimesed on. Huvi pakub ka piirkondlik erinevus, kas linnakoolides, kus on rohkem õpilasi ning ressursi palgata õpetajaid suudavad tulemustes ületada maakoole, kellel tihtipeale nii palju rahalist ja ka inimressurssi pole.

Sellest saaks ülevaate, meediapädevuse mõjust Eesti noortele suhtes infokorratuse suhtes.

Meetodi kriitikaks on kindlasti kontrollgrupi puudumine, mida vähese töömahu tõttu ei olnud võimalik koostada, mille abil oleks saanud kinnitada või ümber lükata meediapädevuse olulisuse kriitilise mõtlemise ja infokorratuse tajumise osas. Samuti leian, et valimi väiksus (15 inimest) on suureks piirajaks järelduste tegemisele ning töö annab oma tulemustega pigem suuna kuhu poole peaks liikuma ning millesse aega investeerima.

KOKKUVÕTE

Töös uurisin 12. klassi õpilastest koosneva valimi koolis omandatud meediapädevust ja nende võimet tuvastada infokorratust. Selleks viisin läbi kaheosalised individuaalsed poolstruktureeritud intervjuud. Esimeses osas uurisin nende koolis läbitud meediaõpetuse tausta, infokorratusega kokkupuuteid ning milliseid usaldust mõjutavaid kriteeriumeid nad meediale seavad. Teises osas põhinesin Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelil. Praktilise ülesande eesmärk oli mõista kui pädevad on noored infokorratuse tuvastamisel ning kuidas nad seda tajuvad.

Magistritöös seadsin eesmärgiks teada saada, kas noorte meediapädevus ning kriitiline mõtlemine on piisaval tasemel, et tänapäeva informatsioonilisele maailmale infokorratuse ja süstemaatilise mõjutustegevusega toime tulla. Töö käigus sain teada, mil viisil ja ulatuses koolis noored teemasid omandavad. Samuti andis töö võimaluse näha noorte perspektiivist kokkupuuteid ja olukorrataju seoses infokorratusega ning kui tihti noored tarbitud infot valideerivad ja millised ajendid seda protsessi käivitavad. Lisaks omandasin teadmised noorte võimekusest ja tajust infokorratuse hindamisel. Täpsemalt, kas nad kalduvad pigem informeeritud, informeerimata või valesti informeeritud suunas.

Eesmärkide saavutamiseks esitasin järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas panustab õpilaste koolist saadud meediapädevuse ettevalmistus õpilaste võimekusse infokorratust tuvastada?
2. Milline on uuringus osalenud õpilaste võimekus infokorratust tuvastada?

Tulemuste kogumiseks viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud, milles uurisin noorte varasemaid kokkupuuteid infokorratusega, kuidas nad on sellele reageerinud ning millised tunnused muudavad nende jaoks uudised usaldusväärseks. Selleks, et intervjuutulemusi kinnitada või ümber lükata, rakendasin praktilist ülesannet deduktiivsel meetodil. See tähendab, et võrdlesin praktilise ülesande tulemusi varasemate andmetega. Praktiline ülesanne oli ehitatud Li ja Wagneri (2020) diferentseeritud informeerituse mudelile ning koosnes 20-st väitest, millest osad oli tõesed, teised

väärad. Intervjueeritavate ülesanne oli neid hinnata, hinnates eraldi oma enesekindlust. Töö valim koosnes Eesti 12. klassi õpilastest, kes on kõik läbinud vähemalt ühe Tabelis 1 välja toodud riiklikust kursusest.

Selle töö tulemused toovad esile vajaduse käsitleda infokorratust koolide ainekavades süstemaatilisemalt, mis aitab vähendada infokorratuse levikut ja mõju.

Tulemused on suuremalt jaolt kooskõlas varasemate uuringutega. Teadmine, mida kinnitasid ka varasemad uuringud, on meediapädevuse õpetuse kasulikkus infokorratuse tuvastamisel. Võrdlus teiste uuringutega näitab, et minu uuringu valimis osalenud Eesti abiturientide võimekus infokorratust tuvastada on kõrgem kui teiste riikide abiturientidel sarnastes uuringutes. Sellest saan järeldada, et valimis osalejate läbitud õppekava loob meediapädevusele hea ja praktilise alustala, andes noortele oskuse kriitiliselt mõelda ning märgata või vähemalt tajuda infokorratust, kui seda esineb. Seega üldine vastus minu uurimistööküsimustele on, et uuritavatel 12. klassi noortel on piisavalt heal tasemel meediapädevus ning kriitiline mõtlemine, et tänapäeva informatsioonile levitud infokorratuse ja mõjutustegevustega toime tulla.

Kuid intervjuudest selgus, et koolide lõikes esineb ebahomogensus meediapädevuse õpetamisel. Intervjuude põhjal ei saanud selget ülevaadet koolides kasutatavatest meediahariduse praktikatest. Kahjuks ei saa valimi väiksuse tõttu teha üleriigilisi järeldusi. Kuid kogutud andmete abil olen saanud suuna, mida edasi uurida. Seega esimeseks ettepanekuks edasiseks tegevuseks on põhjalikumalt uurida koolide pakutavat meediaõpetust, eriti infokorratuse teemadel. Nende tulemuste põhjal saaks tuvastada parimad praktikad, mille abil on võimalik töötada välja üleriigiline programm, mis õpetab noori süstemaatiliselt infot jälgima ning kriitiliselt hindama. Tulemuseks on madalam infokorratuse levik.

SUMMARY

The ability of 12th-grade students who have completed a media education course to detect information disorder.

In this thesis, I studied the media literacy acquired in schools by a sample of 12th-grade students and their ability to detect information disorder. For this purpose, I conducted two-part individual semi-structured interviews. In the first part, I examined their background in media education in schools, their encounters with information disorder, and the criteria they use to assess media credibility. In the second part, I relied on Li and Wagner's (2020) differentiated informedness model. The purpose of the practical task was to understand how competent the students who participated in the sample are at identifying information disorder and how they perceive it.

In this thesis, I set the goal to find out whether their media literacy and critical thinking are at a sufficient level to cope with information disorder and systematic influence operations prevalent in today's information space. In completion of this goal, I will have acquired the knowledge in what way and extent students master these topics. Fulfilling the objective also makes it possible to see, from the perspective of young people, their encounters with and situational awareness of information disorder, how often they validate the information they consume, and what triggers and motivates this process. In addition, I gain knowledge about young people's ability and perception in evaluating information disorder. Specifically, whether they tend to be informed, uninformed, or misinformed.

To achieve the objective, I posed the following research questions:

1. How does the media literacy preparation obtained by students in school contribute to students' ability to detect information disorder?
2. What is the capability of the students who participated in the study to detect information disorder?

To collect the results, I conducted semi-structured interviews, in which I examined young people's previous encounters with information disorder, how they have responded to it, and what characteristics make news reliable for them. To confirm or refute the interview results, I applied a practical task using a deductive method. This means that I compare the results of the practical task with previous data. The practical task was based on the differentiated knowledge model of Li and Wagner (2020) and consisted of 20 statements, some of which were true and others false. The task of the interviewees was to evaluate these statements correctly, also indicating their confidence in doing so. The sample of the study consisted of 12th-grade students from Estonia, all of whom had completed at least one of the national courses listed in Table 1.

The results of this thesis highlight the need to address information disorder more systematically in school curricula, which helps to reduce the spread and impact of information disorder.

The results are largely consistent with previous studies. The finding confirmed by earlier studies is the usefulness of media literacy education in detecting information disorder. A comparison with other studies shows that the capability of the Estonian high school students in my study sample to detect information disorder is higher than in similar studies conducted in other countries, from which I can conclude that the curriculum completed by the participants provides a good and practical foundation for media literacy. This gives them the ability to think critically and to notice or at least sense information disorder when it occurs. Therefore, the answer to my research objective is that the 12th-grade students in the sample possess a sufficiently high level of media literacy and critical thinking to cope with the information disorder and systematic influence activities prevalent in today's information environment.

However, interviews revealed that there is inconsistency in media literacy education across schools. The interviews did not provide a clear overview of media education practices taught in schools. Unfortunately, due to the small sample size, it is not possible to make nationwide conclusions. However, the data collected have provided a direction for further research. Therefore, the first suggestion for further action is to study in more detail the media education provided by schools, especially on the topic of information disorder. Based on these results, the best practices could be identified to develop a nationwide program that systematically teaches young people to monitor and critically evaluate information. The result would be a reduced spread of information disorder.

Kasutatud kirjandus

- Adams, W. C. (2015). Conducting semi-structured interviews. *Handbook of practical program evaluation*, 492-505.
- Al Zou'bi, R. M. (2022). The Impact of Media and Information Literacy on Students' Acquisition of the Skills Needed to Detect Fake News. *Journal of Media literacy education*, 14(2), 58-71.
- Alexandra, A. (2024). PSYOP and Intelligence Institutions. In *The Ethics of National Security Intelligence Institutions* (pp. 122-142). Routledge.
- Amar, P., Badrinathan, S., Chauchard, S. ja Sichart, F. (i.a). Countering Misinformation Early: A Media Literacy Intervention for School Children in India.
- Arce, D. (2024). Disinformation strategies. *Defence and Peace Economics*, 35(6), 659-672.
- Arribas, C. M., Arcos, R., G rtrudix, M., Mikulski, K., Hernández-Escayola, P., Teodor, M., ... ja García-Jiménez, A. (2023). Information manipulation and historical revisionism: Russian disinformation and foreign interference through manipulated history-based narratives. *Open Research Europe*, 3, 121.
- Aslan, M. M. (2017). Hitler's way of propaganda. *ASOS Journal*, 5(52), 374-382
- Astafieva, M., Bodnenko, D., Lytvyn, O., Proshkin, V. ja Skladannyi, P. (2023). Formation of High School Students' Resistance to Destructive Information Influences. *Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems 2023*, 3421, 87-96.
- Aufderheide, P. (1993). Media literacy: From a report of the national leadership conference on media literacy. In *Media Literacy Around the World* (pp. 79-86). Routledge.
- Bartels, L. M. (2002). Beyond the running tally: Partisan bias in political perceptions. *Political behavior*, 24, 117-150.

- Berzina, K. ja Soula, E. (2020). Conceptualizing foreign interference in Europe. Alliance for securing democracy.
- Blaikie, N. ja Priest, J. (2019). Designing social research: The logic of anticipation. John Wiley & Sons.
- Carpentier, N. (2019). The discursive-material knot. Kasutatud, 18.02.2019, <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/13243/2835>
- Cattini, G. C. (2011). Historical revisionism. Transfer Journal of Contemporary Culture, 6, 28-38.
- Cernicova-Buca, M. ja Ciurel, D. (2022). Developing resilience to disinformation: A game-based method for future communicators. Sustainability, 14(9), 5438.
- Dame Adjin-Tetty, T. (2022). Combating fake news, disinformation, and misinformation: Experimental evidence for media literacy education. Cogent arts & humanities, 9(1), 2037229.
- Deffenbaugh, N. (2024). De-dehumanization: Practicing humanity. International Review of the Red Cross, 106(925), 56-89.
- Dixon, G. N. ja Clarke, C. E. (2013). Heightening uncertainty around certain science: Media coverage, false balance, and the autism-vaccine controversy. Science Communication, 35(3), 358-382.
- Dmitri Teperik: valeinfot levib Ida-Virumaa noorte seas murettekitavalt palju. (2025). Propastop, 6. jaanuar. Kasutatud 01.05.2025, <https://www.propastop.org/2025/01/06/dmitri-teperik-valeinfot-levib-ida-virumaa-noorte-seas-muret-tekitavalt-palju/>
- Douglas, J. D. (1992). Betraying scientific truth. Society, 30(1).
- Eesti Keele Instituut. (i.a). Fakt. Eesti keele seletav sõnaraamat. Kasutatud, 10.02.2025, <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=fakt&F=M>
- El Mokadem, S. S. (2023). The Effect of Media Literacy on Misinformation and Deep Fake Video Detection. Journal of Arab Media & Society, 53-78.
- Ellis, B. (2018). "Fake news" in the contemporary legend Dynamic. Journal of American Folklore, 131(522), 398-404.

Emerson, R. W. (2021). Convenience sampling revisited: Embracing its limitations through thoughtful study design. *Journal of visual impairment & blindness*, 115(1), 76-77.

European Commission. (2022). Joint communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: EU external energy engagement in a changing world

FactCheck.org. (i.a). Our mission. Kasutatud 12.01.2025, <https://www.factcheck.org/about/our-mission/>

Fallis, D. (2014). The varieties of disinformation. *The philosophy of information quality*, 135-161.

Figdor, C. (2019). Trust me: News, credibility deficits, and balance. In *Media ethics, free speech, and the requirements of democracy* (pp. 69-86). Routledge.

Firdaus, N., Jumroni, J., Aziz, A., Sumartono, E. ja Purwanti, A. (2024). The Influence of Social Media, Misinformation, and Digital Communication Strategies on Public Perception and Trust. *The Journal of Academic Science*, 1(3), 131-138.

Frau-Meigs, D. (2014). *Media and Information Literacy (MIL): how can MIL harness the affordances of digital information cultures post-2015?* Geneva: WSIS Action Line C9 report on Media and Information Literacy.

GLOBSEC. (2024). Common tactics to spread disinformation: Cherry-picking data. Kasutatud 02.12.2024, <https://www.globsec.org/what-we-do/commentaries/common-tactics-spread-disinformation-cherry-picking-data>

Graham, M. H. (2018). Self-awareness of political knowledge. *Political Behavior* 42, 305–326. doi:10.1007/s11109-018-9499-8

Grinberg, N., Joseph, K., Friedland, L., Swire-Thompson, B. ja Lazer, D. (2019). Fake news on Twitter during the 2016 US presidential election. *Science*, 363(6425), 374-378.

Guo, B., Ding, Y., Yao, L., Liang, Y. ja Yu, Z. (2019). The future of misinformation detection: new perspectives and trends. *arXiv preprint arXiv:1909.03654*.

Hancock, J. T. (2007). Digital deception. *Oxford handbook of internet psychology*, 61, 289-301.

- Haridus- ja Noorteameti kodulehekül. (2016). Kasutatud 12.05.2025, <https://oppekava.ee/gumnaasiumiharidus/sotsiaaalained/uhiskonnaopetus/>
- Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. (i.a). Kasutatud 12.05.2025, <https://projektid.edu.ee/pages/viewpage.action?pageId=211453983>
- Helmus, T. C. (2022). Artificial intelligence, deepfakes, and disinformation. Rand Corporation, 1-24.
- Hochschild, J. L. ja Einstein, K. L. (2015). Do facts matter? Information and misinformation in American politics. *Political Science Quarterly*, 130(4), 585-624.
- Hoffer, A. (2016). Getting to the Facts.
- Holan, A. D. (2018, February 12). The principles of the Truth-O-Meter: PolitiFact's methodology for independent fact-checking. PolitiFact. <https://www.politifact.com/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifact-methodology-i/>
- Howard, P. N. ja Hussain, M. M. (2011). The upheavals in Egypt and Tunisia: The role of digital media. *Journal of democracy*, 22(3), 35-48.
- Jaradat, I., Zhang, H. ja Li, C. (2024). On Detecting Cherry-picking in News Coverage Using Large Language Models. arXiv preprint arXiv:2401.05650.
- Jones, J. C. (1980). Mass media codes of ethics and councils: A comparative international study on professional standards.
- Jungwirth, R., Smith, H., Willkomm, E., Savolainen, J., ALONSO, V. M., Lebrun, M. ... ja Giannopoulos, G. (2023). Hybrid threats: a comprehensive resilience ecosystem.
- Kahler, M. (1995). A world of blocs: facts and factoids. *World Policy Journal*, 12(1), 19-27.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological bulletin*, 108(3), 480.
- Li, J. ja Wagner, M. W. (2020). The value of not knowing: Partisan cue-taking and belief updating of the uninformed, the ambiguous, and the misinformed. *Journal of Communication*, 70(5), 646-669.
- Livingstone, S. (2004). What is media literacy?. *Intermedia*, 32(3), 18-20.
- Long, K. A. ja O'Connell, C. (2022). Public Discourse and Public Policy on Foreign Interference in Higher Education. *Journal of Comparative and International Higher Education*, 14(5), 15-42.

- Lõhmus, M. (i.a). Gümnaasiumi valikkursus „Meediaõpetus“, Haridus- ja Teadusministeerium, Kasutatud 12.05.2025, <https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2018/03/Meedia-valikkursuse-%C3%95PA.pdf>
- MacAskill, E. (2011). Donald Trump bows out of 2012 US Presidential election race. The Guardian, 16. mai. Kasutatud 03.03.2025, <https://www.theguardian.com/world/2011/may/16/donald-trump-us-presidential-race>
- Mais, İ. L. (2023). Media, manipulation, and information war. GRANI, 26(5), 45–60. Istanbul Aydın University.
- Malts, K. (2023). Valeinfo paljastatud: kolm kliimavalet, mis on vallutanud Eesti sotsiaalmeedia. Eesti Päevaleht, 7. august. Kasutatud 27.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120222122/valeinfo-paljastatud-kolm-kliimavalet-mis-on-vallutanud-eesti-sotsiaalmeedia>
- Malts, K. (2024a). Fact check: Estonia has not sent soldiers to Ukraine – it’s Russian propaganda. Eesti Päevaleht, 28. märts. Kasutatud 27.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120281423/fact-check-estonia-has-not-sent-soldiers-to-ukraine-it-s-russian-propaganda>
- Malts, K. (2024b). Faktikontroll: Järjekordne pseudodokumentaal pani Eesti sotsiaalmeedias valeinfo hoogsalt levima. Eesti Päevaleht, 18. aprill. Kasutatud 27.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120286574/faktikontroll-jarjekordne-pseudodokumentaal-pani-eesti-sotsiaalmeedias-valeinfo-hoogsalt-levima>
- Manor, I. (2018). When diplomats laugh: the role of humour in digital diplomacy. International Affairs blog, <https://medium.com/international-affairs-blog/when-diplomatslaugh-the-role-of-humour-in-digital-diplomacy25c814bda199>
- Media Literacy Now. (2020). US Media literacy policy report 2020. State-by-State survey of the status of media literacy education laws in K-12 Schools. Kasutatud 15.12.2024, <https://medialiteracynow.org/wp-content/uploads/2020/01/U.S.-Media-Literacy-Policy-Report-2020.pdf>

Melro, A. ja Pereira, S. (2019). Fake or not fake? Perceptions of undergraduates on (dis) information and critical thinking. *Medijske studije*, 10(19), 46-67.

Merriam-Webster. (i.a). Deepfake. Kasutatud 05.03.2025, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deepfake>

Miks saatis vene propaganda rindele Karupoeg Puhhi ja Notsu. (2024a). Propastop, 3. oktoober. Kasutatud 01.05.2025, <https://www.propastop.org/2024/10/03/miks-saatis-vene-propaganda-rindele-karupoeg-puhhi-ja-notsu/>

Mändveer, M. (2023). Meediaõpe on koolides uus normaalsus. *Õpetajate Leht*, 10. märts. Kasutatud 16.04.2025, <https://opleht.ee/2023/03/meediaope-on-koolides-uus-normaalsus/>

Nazarbayev University Library. (n.d.). Media and information literacy: MIL competencies <https://nu.kz.libguides.com/MIL/competencies>

Noble, S. U. (2018). Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism. In *Algorithms of oppression*. New York university press.

OpenAI. (2025). ChatGPT (GPT-4o versioon) [Suur keelemudel]. <https://chat.openai.com/>

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think*. Penguin.

Pasek, J., Sood, G. ja Krosnick, J. A. (2015). Misinformed about the affordable care act? Leveraging certainty to assess the prevalence of misperceptions: Misinformed about the affordable care act. *Journal of Communication*, 65(4), 660–673. doi:10.1111/jcom. 12165

Peck, A. (2020). A problem of amplification: Folklore and fake news in the age of social media. *Journal of American Folklore*, 133(529), 329-351.

Pérez-Escobar, M., Lilleker, D. ja Tapia-Frade, A. (2023). A systematic literature review of the phenomenon of disinformation and misinformation. *Media and communication*, 11(2), 76-87.

Petrosyan, A. (2025). Number of internet and social media users worldwide as of January 2024. Statista, 1. aprill. Kasutatud 14.04.2025, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>

Pierri, F., Luceri, L., Jindal, N. ja Ferrara, E. (2023). Propaganda and misinformation on Facebook and Twitter during the Russian invasion of Ukraine. In Proceedings of the 15th ACM web science conference 2023 (pp. 65-74).

Posetti, J., ja Matthews, A. (2018). A short guide to the history of 'fake news' and disinformation. International Center for Journalists, 7(2018), 2018-07.

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava (01.09.2010). Riigi Teataja. Kasutatud 20.03.2025, <https://www.riigiteataja.ee/akt/174787>

Põhikooli riiklik õppekava (23.03.2023). Riigi Teataja. Kasutatud 20.05.2025, https://www.riigiteataja.ee/akt/1080/3202/3005/18m_pohi_lisa6.pdf#

Rasheed, A. (2024). Influence Operations. The Sharp Power of Non-Kinetic Subversion, New Delhi.

Richard C Vincent. (2019). Global communication and propaganda.

Rietdijk, N. ja Archer, A. (2021). Post-Truth, False Balance, and Virtuous Gatekeeping. In Virtues, Democracy, and Online Media (pp. 64-79). Routledge.

Roberts, K. (2018) When it comes to vaccines, celebrities often call the shots. NBC News. 28. august. Kasutatud 13.04.2025, <https://www.nbcnews.com/health/health-care/when-it-comes-vaccines-celebrities-often-callshots-n925156>

Romaniuk, V. (2023). Disinformation narratives of hate as a tool of escalating russia's war against Ukraine (based on stopfake fact-checking project materials). Sõjateadlane, (23), 143-157.

Shen, T., Liu, R., Bai, J. ja Li, Z. (2018). 'deep fakes' using generative adversarial networks (gan). Noiselab, University of California, San Diego.

Shulman, H. C., Markowitz, D. M. ja Rogers, T. (2024). Reading dies in complexity: Online news consumers prefer simple writing. Science Advances, 10(23), eadn2555.

Statistikaamet. (2024). Internetti kasutab 92,9% Eesti leibkondadest, sotsiaalmeedia on järjest populaarsem. Statistikaamet, 16. september. Kasutatud 13.01.2025, <https://www.stat.ee/et/uudised/internetti-kasutab-929-eesti-leibkondadest-sotsiaalmeedia-jarjest-populaarsem>

Stocking, S. H. ja Holstein, L. W. (1993). Constructing and reconstructing scientific ignorance: Ignorance claims in science and journalism. *Knowledge*, 15(2), 186-210.

Taber, C. S. ja Lodge, M. (2006). Motivated skepticism in the evaluation of political beliefs. *American journal of political science*, 50(3), 755-769.

Tamm, J. (2022). Oskussõnad loovad selguse tunnetuslikus lahinguruumis. *Postimees*, 29. oktoober. Kasutatud 02.05.2025, <https://www.postimees.ee/7637115/oskussonad-loovad-selguse-tunnetuslikus-lahinguruumis>

Terry, G., Hayfield, N., Clarke, V. ja Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, 2(17-37), 25.

Tkáčová, H., Pavlíková, M., Maturkanič, P., ja Kobylarek, A. (2021). Problems of pedagogical practice: disinformation in media and credibility factors in a group of high school students in Slovakia. In *ICERI2021 Proceedings* (pp. 3514-3522). IATED.

Tomassi, A., Falegnami, A. ja Romano, E. (2024). Mapping automatic social media information disorder. The role of bots and AI in spreading misleading information in society. *Plos one*, 19(5), e0303183.

Treen, K. M. D. I., Williams, H. T. ja O'Neill, S. J. (2020). Online misinformation about climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 11(5), e665.

Trzun, Z., Lucić, D. ja Ivanjko, T. (2024). Misinformation as a Security Threat: Recognition of Misinformation in Student Population. In *2024 47th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO)* (pp. 358-363). IEEE.

Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.

Turnbull, M. (2017). *Speech introducing the National Security Legislation Amendment (Espionage and Foreign Interference) Bill 2017*”, malcomturnbull.com.au

Ugur, K. ja Talv, P. (2019). Inimene nüüdisaegses teabekeskkonnas: Gümnaasiumi valikkursus. Kasutatud 12.05.2025, https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2019/03/Inimene-kaasaegses-teabekeskkonnas_15_03_2019-1.pdf

Usman, B., Eric Msughter, A. ja Olaitan Ridwanullah, A. (2022). Social media literacy: fake news consumption and perception of COVID-19 in Nigeria. *Cogent Arts & Humanities*, 9(1), 2138011.

Vahtrus, M. (2024). Faktikontroll: Kas Martin Helmel on õigus, et pole tõestatud, et CO₂ mõjutab kliimat? Eesti Päevaleht, 7. juuni. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120297327/faktikontroll-kas-martin-helmel-on-oigus-et-pole-toestatud-et-co2-mojutab-kliimat>

Vahtrus, M. (2025). Faktikontroll: Kas Martin Helmel on õigus, et Ukrainale annetamise tõttu hinnati Eesti Energia varasid alla 600 miljoni euro ulatuses?. Eesti Päevaleht, 26. veebruar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120359595/faktikontroll-kas-martin-helmel-on-oigus-et-ukrainale-annetamise-tottu-hinnati-est-energia-varasid-alla-600-miljoni-euro-ulatuses>

Waldemarsson, C. (2020). *Disinformation, Deepfakes & Democracy; The European response to election interference in the digital age*. The Alliance of Democracies Foundation.

Wardle, C., ja Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Vol. 27, pp. 1-107). Strasbourg: Council of Europe.

Venemaa meelitab välisnoori. (2024b). Propastop, 4. märts. Kasutatud 01.05.2025, <https://www.propastop.org/2024/03/04/venemaa-meelitab-valisnoori/>

Wilson, T. D. ja Maceviciute, E. (2022). Information misbehaviour: modelling the motivations for the creation, acceptance and dissemination of misinformation. *Journal of Documentation*, 78(7), 485-505.

Vunš, M. (2023). Faktikontroll: Eestis ei plaanita teha kohustuslikuks kaheksat doosi koroonavaktsiini. Eesti Päevaleht, 27. detsember. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120258086/faktikontroll-eestis-ei-plaanita-teha-kohustuslikuks-kaheksat-doosi-koroonavaktsiini>

Vunš, M. (2024a). Faktikontroll: Ei, Pfizeri ja Moderna vaktsiinid ei tekita turbovähki. Eesti Päevaleht, 31. jaanuar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120266659/faktikontroll-ei-pfizeri-ja-moderna-vaktsiinid-ei-tekita-turbovahki>

Vunš, M. (2024b). Faktikontroll: Pfizeri dokumendid ei tõesta viieaastast massilist rahvastiku vähendamise kava. Eesti Päevaleht, 9. jaanuar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120260985/faktikontroll-pfizeri-dokumendid-ei-toesta-viieaastast-massilist-rahvastiku-vahendamise-kava>

Vunš, M. (2024c). Faktikontroll: Euroopa Liit ei plaani keelata vanade autode remontimist. Eesti Päevaleht, 9. märts. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120276516/faktikontroll-euroopa-liit-ei-plaani-keelata-vanade-autode-re-montimist>

Vunš, M. (2024d). FACT CHECK | Portal „Eesti Eest!“ levitab valeinfot Mariupoli „biolaborite“ kohta ja õigustab Venemaa sissetungi Ukrainasse. Eesti Päevaleht, 20. veebruar, Kasutatud 28.02.2025

Vunš, M. (2024e). Faktikontroll: Scott Ritter pole kommenteerinud Balti riikide otsust lahkuda BRELL-ist – levib automaatselt genereeritud võltsing. Eesti Päevaleht, 9. oktoober. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120327790/faktikontroll-scott-ritter-pole-kommenteerinud-balti-riikide-otsust-lahkuda-brell-ist-levib-automaaitselt-gener eeritud-voltsing>

Vunš, M. (2024f). Faktikontroll: Ukraina sõjapõgenike Eestisse vastuvõtmine pole loonud ulatuslikku kuritegevuse võrgustikku. Eesti Päevaleht, 16. november. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120336929/faktikontroll-ukraina-sojapogenike-eestisse-vastuvotmine-pole-loonud-ulatuslikku-kuritegevuse-vorgustikku>

Vunš, M. (2025a). Faktikontroll: Ukraina ei müü poolt USA relvaabist maha Mehhiko narkokartellidele. Eesti Päevaleht, 19. veebruar. Kasutatud 28.02.2028, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120358145/faktikontroll-ukraina-ei-muu-poolt-usa-relvaabist-maha-mehhiko-narkokartellidele>

Vunš, M. (2025b) Faktikontroll: Kristina Kallas rääkis pressikonverentsil hallide passide vähendamisest, mitte halli passi omanike „likvideerimisest“. Eesti Päevaleht, 24. jaanuar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120352112/faktikontroll-kristina-kallas-raakis-pressikonverentsil-hallide-passide-vahendamisest-mitte-halli-passi-omanike-likvideerimisest>

Vunš, M. (2025c). Faktikontroll: Uuring ei näita, et tervisehädad tabavad vaksineeritud kaks korda enam kui vaksineerimata isikuid. Eesti Päevaleht, 28. märts. Kasutatud 30.03.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120366913/faktikontroll-uuring-ei-naita-et-tervisehadad-tabavad-vaktsineeritud-kaks-korda-enam-kui-vaksineerimata-isikuid>

Vunš, M. (2025d). Faktikontroll: Venemaa võrk ei olnud Balti riikidele turvalisem kui Mandri-Euroopa ühendus. Eesti Päevaleht, 16. veebruar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120357612/faktikontroll-venemaa-vork-ei-olnud-balti-riikidele-turvalisem-kui-mandri-euroopa-uhendus>

Vunš, M. ja Somelar, M. L. (2024). Faktikontroll: Kas Zelenskõi ei korralda valimisi, et püsida võimul? Ei, seadus keelab valimised sõjaseisukorra ajal. Eesti Päevaleht, 11. detsember. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120342837/faktikontroll-kas-zelenskoi-ei-korralda-valimisi-et-pusida-voimul-ei-seadus-keelab-valimised-sojaseisukorra-ajal>

Vunš, Marta, Somelar, Mari-Liis. (2025). Faktikontroll: TalTechi teadlased pole avastanud, et e-valimised pole turvalised – TalTechi teadur levitab sama ülikooli teadlaste töö kohta valeinfot. Eesti Päevaleht, 6. veebruar. Kasutatud 28.02.2025, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120355127/faktikontroll-taltech-teadlased-pole-avastanud-et-e-valimised-pole-turvalised-taltech-teadur-levitab-sama-ulikooli-teadlaste-too-kohta-valeinfot>

LISAD

Lisa 1. - Intervjuu kava

Kui vana sa oled? Mitu aastat sa oma elust oled aktiivne meedia kasutaja olnud?

Millest meediaga seotud koolitundides rääkinud oled?

Mida sinu arvates võib tähendada termin infokorratus?

Kas teil on varasemalt olnud kokkupuuteid infokorratusega?

Kuidas see välja nägi? Mis platvormil see oli? Kes seda postitas?

Kas/Kuidas reageerisite?

Kui kohtud infoga, mis tundub väär. Millise allika poole pöördud?

Kas sa oled kunagi pidanud midagi tõeks, mis hiljem osutus vääraks?

Kas ja millal olete näinud faktikontrolle?

Kas otsisid ise välja?

või sattus niisama ette?

Millised uudisekanalid on teie jaoks usaldusväärsed?

Millised on sinu jaoks usaldusväärse uudise tunnused?

Miks just need tunnused on sinu jaoks olulised usaldusväärse juures?

1-10 palli süsteemis, kui pädevaks ennast peate väärinformatsiooni ära tundmises?

1 - ei tea sellest mitte midagi ega tee vahet tõesel ega valel infol.

3 - olen kuulnud väärinfost, väga palju ei tea

5 - mõni info tundub kahtlane, siis teen vahet

7 - Üsna tihti suudan aru saada mis on tõene või väär, aga vahel eksin

10 - teen selgelt vahet tõesel ja valeinfo

Lisa 2. - Informeerituse skoori valemite illustreeriv tabel

Väite nr	Vastas: Õigesti/valesti	Informeerituse aste 1-4		Informeerituse skoor
1	Vastas õigesti	4	Informeeritud	4
2	Vastas õigesti	3	Mitmetähenduslik (õige)	3
3	Vastas õigesti	2	Mitmetähenduslik (õige)	3
4	Vastas õigesti	1	Mitmetähenduslik (õige)	2
5	Vastas valesti	4	Valesti informeeritud	0
6	Vastas valesti	3	Mitmetähenduslik (vale)	1
7	Vastas valesti	2	Mitmetähenduslik (vale)	1
8	Vastas valesti	1	Mitmetähenduslik (vale)	2
9	Ei vastanud	0	Informeerimata	

Lisa 3. - Praktilise ülesande jaoks väited

1 "Eesti on andnud Ukrainale sõjalist ja humanitaarabi, sealhulgas laskemoona ja kaitsevarustust, kuid ei ole saatnud ametlikke sõjalisi üksusi."

2 "Ameerika Ühendriikide ametlikud allikad on kinnitanud, et paljud Ukrainale saadetud relvadest müüakse edasi mustal turul ja jõuavad lõpuks Ladina-Ameerika narkokartellide kätte."

3 "Kristina Kallas on rääkinud hallide passide kaotamise vajalikkusest, rõhutades, et riik peaks pakkuma kodakondsuse saamise võimalusi senistele kodakondsuseta isikutele."

4 "Teaduslikud andmed ei kinnita, et CO2 taseme tõus põhjustab globaalset soojenemist – vastupidi, ajalooliselt on temperatuur tõusnud enne CO2 taseme kasvu."

5 "Ukraina president Volodõmõr Zelenskõi keeldub korraldamast valimisi, sest soovib ebaseaduslikult võimule jääda ja vältida rahumeelsete läbirääkimiste alustamist Venemaaga."

6 "Eesti elektrivarustuse tasakaalustamine sõltub nüüd ainult ühest õhuliinist Euroopaga, mida on lihtne droonide või isegi lindude poolt rivist välja viia."

7 "Balti riikide lahkumine BRELL-ist oli katastroofiline otsus, mis viib energiahindade tõusu ja elektrivõrgu kokkuvarisemiseni."

8 "Ukraina sõjapõgenike massiline sissevool Eestisse on põhjustanud ulatusliku kuritegevuse kasvu."

9 "Venemaa ei ole kunagi kasutanud energiat relvana teiste riikide vastu."

10 "Eesti riik sundis Eesti Energiat ära andma kahte suurt elektriplokki Ukrainale, mille tõttu tuli teha 600 miljoni euro suurune mahakandmine."

11 "Teadus ei ole suutnud tõestada, et CO2 mõjutab kliimat, seega kliimamuutused ei ole seotud inimtegevusega."

12 "USA biomeditsiini ettevõtte viis Ukrainas läbi ebaseaduslikke inimkatseid etniliste venelaste peal ja Vene-Ukraina sõda takistas nende jätkumist."

13 "Euroopa Liit plaanib keelustada kõik üle 15 aasta vanuste sõidukite remondid."

14 "Puuduvad teaduslikud tõendid, et mRNA vaktsiinid põhjustavad vähki."

15 "Nõukogude Liidu ajal valitses Eestis rahu ja areng ning jutt okupatsioonist on hilisem poliitiline müüt, mida levitavad russofoobsed poliitikud."

16 "Vaktsineerimine Eestis on vabatahtlik ning soovitatud eelkõige riskirühmadele"

17 "Farmilõhe on mürgine, halli värvi ja keemiliselt oranžiks värvitud kala, mida söödetakse antibiootikumide ja pestitsiididega."

18 "Vaktsineeritud inimesed kannatavad ligi kaks korda rohkem raskete tervisehäädade all kui vaktsineerimata inimesed."

19 "Kliimasoojenemine tähendab pikaajset keskmise temperatuuri tõusu – isegi kui mõni päev on jahe, näitavad globaalsed andmed, et temperatuurid tõusevad rekordkiirusel."

20 "Temperatuur maailmas on tegelikult langenud ja CO2 ei mõjuta kliimat – inimene ei saa ilma ega kliimat soojendada ega jahutada."

Lisa 4. - Intervjuu sissejuhatus

Tervitused!

Suur aitäh, et oled uuringus valmis osalema.

“Mind huvitab, kuidas noored tajuvad infot ja valeinfot, ning sinu vastused aitavad mul seda paremini mõista.”

Intervjuu koosneb kahest osast.

1. Esmalt küsin sult mõned küsimused meediatarbimise ja info tajumise kohta – lihtsalt vestluse vormis, vabalt ja hinnanguvabalt.
2. Teises osas esitan sulle 20 väidet, millest osad on tõesed, osad sisaldavad valeinfot.
  - a. Sinu ülesanne on iga väite järel öelda, kas see on tõene, väär, või kui teema tundub võõras või ebamugav, siis võid ka jätta vastamata, Peale iga vastamist, lasen sul hinnata 1-4 palli süsteemis, kui kindel sa enda vastuses oled.
    - i. 1 - ei ole kindel
    - ii. 4 - olen täiesti kindel
  - b. Mainin ka ära, et mõned väites sisaldavad tõest ja vale informatsiooni samal ajal.
1. Kas on okei, kui salvestan meie vestlust.
2. Salvestust kasutan ainult transkribeerimiseks ja analüüsimiseks – intervjuud on anonüümsed, ma ei maini ei sinu nime ega kooli.
3. Kui tunned, et ei taha, et ma sinu intervjuud oma töös kasutaksin, siis võid mulle kirjutada igal ajal ning eemaldan su andmed ilma ühegi negatiivse tagajärjeta.

Kõiki kogutud andmeid hoiustan turvaliselt ja kustutan need peale analüüsi lõppu, vastavalt andmekaitse seadusele.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaspar Kirt ,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
MEEDIAÕPETUSE MÕJU INFOKORRATUSE TUVASTAMISELE EESTI
ABITURIENTIDE SEAS: JUHTUMIUURING

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Sten Torpan ja Maia Klaassen ,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaspar Kirt

28.05.2025